

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XLVIII.

Zagreb, 2024.

Broj 94

rasprave i prilozi

UDK 27-722.53Juraj iz Slavonije
003.076-051Križanić, P.
003.349.1(497.5)"12/14"
<https://doi.org/10.53745/ccp.48.94.4>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 24. studenog 2023.

Prihvaćeno za objavljivanje: 23. rujna 2024.

NOVI POGLED NA PROSLAVLJENU GLAGOLJSKU POČETNICU: PAVAO KRIŽANIĆ I PRIPIS O HRVATSKOJ CRKVI I NJEZINIM TRADICIJAMA U GLOSIRANOM PSALTIRU JURJA IZ SKLAVONIJE

Luka ŠPOLJARIC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
luka.spoljaric@ffzg.unizg.hr

Juraj de Rayn ili de Sclavonia (oko 1355./1360. – 1416.) zadnjih je četrdeset godina često spominjana osoba u studijama i pregledima povijesti hrvatskog srednjovjekovlja i glagoljaštva. Obično nazivan »Juraj iz Slavonije« ili »Juraj Slovinac«, poznat je kao profesor Pariškog sveučilišta koji je na posljednjim folijima svojeg glosiranog psaltira (danas prvi svežanj rukopisa Biblioth que municipale de Tours MS 95, fol. 75v-77r) zapisao glagoljsku azbuku i molitve, što se u historiografiji redovito naziva glagoljskom početnicom, a koje je popratio s više latiničnih bilježaka, pisanih što na latinskom što na hrvatskom jeziku. Iako ti glagoljski i latinični tekstovi potječu od Jurjeve ruke, u ovom se radu pokazuje kako je ključnu ulogu u njihovu nastanku imao krbavski dijak Pavao Križanić (fl. 1384. – 1397.), čije ime i ruku također susrećemo u rukopisu. U radu se prvi put objašnjavaju okolnosti nastanka tih tekstova, donosi se nova interpretacija sadržaja bilježaka u kontekstu razvoja hrvatskoga nacionalnog diskursa te se

pokazuje kako su ti tekstovi činili cjelinu čija se funkcija mora tumačiti u kontekstu rukopisa i nacionalnog identiteta njegova vlasnika Jurja iz Sklavonije.

KLJUČNE RIJEČI: *Pavao Križanić, Juraj iz Sklavonije, glagoljica, kasnosrednjovjekovni nacionalni diskurs, Krbavska biskupija*

Uvod

Juraj *de Rayn* (oko 1355./1360. – 1416.), odnosno Juraj iz Brežica u današnjoj Sloveniji, bio je student, a potom i profesor, na Pariškom sveučilištu, gdje je počeo isticati svoje slavensko podrijetlo, usvojivši »iz Sklavonije« (*de Sclavonia*) kao svoju identitetsku oznaku te pokazavši velik interes za hrvatsku glagoljašku tradiciju. Tomu svjedoči njegov glosirani psaltir, koji se zajedno s ostatkom njegove zbirke rukopisa čuva u Bibliothèque municipale u Toursu (dalje: BMT) kao prvi svežanj rukopisa pod signaturom MS 95. Na posljednjim folijima toga nekoć neovisnog rukopisa Juraj je dopisao glagoljsku azbuku i molitve na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku te ih popratio raznim latiničnim bilješkama na latinskom i hrvatskom jeziku. Glagoljicu je pritom nazvao »hrvatskim pismom«, a dodao je svemu popis hrvatskih biskupa te napomenuo kako je »Istra također domovina Hrvata«. Te je zapise u tourskom rukopisu 1924. godine analizirao slovenski povjesničar Milko Kos, ponudivši prvu paleografsku i kodikološku analizu rukopisa.¹ Kos je u svom radu upozorio na prisutnost još jedne ruke u rukopisu, ruke *dijaka* Pavla iz Krbave. Ipak, kao ključnu osobu istaknuo je Jurja, dok je Pavla predstavio tek kao jednog od Jurjevih »jugoslavanskih dijakov« koji su došli studirati u Pariz privučeni slavom profesora svojeg roda, zaključivši da su ti dopisani tekstovi nastali kao glagoljska početnica.²

Ime Jurja iz Sklavonije bilo je gotovo nepoznato široj hrvatskoj javnosti i znanstvenim krugovima sve do prije četrdeset godina, kad su mu Franjo Šanjek i Josip Tandarić posvetili prvi opsežniji rad na hrvatskom jeziku.³ Šanjek i Tandarić uglavnom su se oslonili na Kosove zaključke o Jurjevoj »glagoljskoj početnici« i njezinim tekstovima, ali su hrvatskoj historiografiji predstavili i rezultate istraživanja francuskih povjesničara o njegovu životu i drugim intelektualnim aktivnostima.⁴ Nakon njihova rada interes za Jurja iz Sklavonije značajno je porastao. U tom su važnu ulogu imali Franjo Šanjek i časopis *Croatica christiana periodica*, koji je objavio niz izvornih znanstvenih i preglednih ra-

* Ovaj je rad nastao u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost *Moderne europske diplomacije i istočnojadranski prostor* (IP-2019-04-7244). Velika hvala Stanku Andriću, Ireni Bratičević, Nevenu Isailoviću, Ivanu Lupiću, Hrvoju Petriću, Vladimiru Rezaru i Trpimiru Vedrišu, kao i anonimnim recenzentima, koji su mi svojim opaskama, bilo po čitanju ranijih verzija rada ili kroz razgovor, pomogli pri završnom brušenju argumentacije.

¹ Milko KOS, »Slovanski teksti v kodeksu 95 mestne biblioteke v Toursu«, *Slavia*, br. 3, 1924., str. 370–391.

² M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 382–389.

³ Franjo ŠANJEK – Josip TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije (oko 1355/60-1416) profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu«, *Croatica christiana periodica*, god. 8, br. 13, 1984., str. 1–23.

⁴ Tu prije svega treba istaknuti: Louis LEGER, »Georges d'Esclavonie, Chanoine pénitencier de la cathédrale de Tours au XIV-XVme siècles«, u: *Jagić Festschrift: Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908., str. 112–119; Guy OURY, »Un directeur de moniales au debut du XVe siècle: Georges d'Esclavonie«, *Bulletin de la Société archéologique de Touraine*, br. 34, 1965., str. 223–241; André VERNET, »La première minute du Chateau de Virginité de Georges d'Esclavonie (1411)«, *Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung*, br. 32, 1982., str. 233–247.

dova o Jurjevu životu, studiju i književnom djelu.⁵ Godine 2006. Šanjek je zajedno sa Stankom Tenšekom i Tomislavom Tenšekom priredio izdanje i hrvatski prijevod Jurjeva djela *Dvorac djevičanstva*.⁶ Kako je rastao broj radova posvećen Jurju, on je spominjan i u sintetskim pregledima kulture i glagoljaštva hrvatskog srednjovjekovlja.⁷ Važnu ulogu u popularizaciji Jurjeva lika i djela izvan uskih znanstvenih krugova imalo je i Društvo prijatelja glagoljice, predvođeno predsjednikom toga društva Darkom Žubrinićem, koje je za Jurja organiziralo mise zadušnice i radilo na osvješćavanju važnosti folija tourskog rukopisa.⁸ Dok je *dijak* Pavao potpuno marginaliziran, čak i u odnosu na pozornost koju mu je pridao Kos, Juraj je postao predmetom nacionalnog ponosa. Za Milka Kosa, pa i nedavno Janeza Höflera, »Georgius de Slavonia« možda je bio »Jurij iz Slovenije«, no u Hrvatskoj je u posljednjih četrdeset godina on postao »naš« »Juraj iz Slavonije«, »Juraj Slovinac«, te čak, u jednom radu, i »Juraj Hrvatinić«.⁹

Ovdje ne želim osporiti važnost folija u BMT MS 95 za hrvatsku intelektualnu i kulturnu povijest, na što su upozorili Franjo Šanjek i Josip Tandarić. Upravo suprotno. Ovaj će rad reinterpretacijom autorstva, okolnosti nastanka, sadržaja i svrhe tih zapisa dodatno naglasiti njihovu važnost. Naime, slika stvorena kako o Jurju iz Sklavonije tako i o prirodi njegovih zapisa u hrvatskoj historiografiji počiva na nizu neodrživih interpretacija koje sežu sve do Milka Kosa. Ovdje će se pokazati kako ključnu ulogu u nastanku folija nije imao Juraj iz Sklavonije, nego u historiografiji potpuno zanemaren krbavski *dijak* Pavao Križanić (*fl.* 1384. – 1397.). Rekonstruirat će se prvi put tko je bio Pavao Križanić te kada i kako je uopće došlo do nastanka folija. Čitajući glagoljaške molitve i popratne latinične bilješke kao jednu zaokruženu cjelinu, nazvanu ovdje Pripisom o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama, ovaj će rad smjestiti tu cjelinu prvo u kontekst sadržaja cijelog rukopisa, a zatim i u širi intelektualni kontekst povećanog interesa za vernakularnu Bibliju i rasta nacionalizma u vrijeme Zapadne shizme. Naposljetku, pokazat će se kako su različiti institucionalni okviri i društveno-političke okolnosti u sklopu kojih su se formirali Pavao Križanić i Juraj iz Sklavonije utjecali na način na koji su oni doživljavali vlastitu naciju.

⁵ Mineo TANAKA, »Hrvatski studenti na Pariškom sveučilištu u 14. i 15. stoljeću«, *Croatica christiana periodica* god. 9, br. 15, 1985., str. 36–42; Dragica MALIĆ, »Prilog za izgovor jata u hrvatskom glagolizmu«, *Filologija*, br. 24–25, 1995., str. 229–233; Dragica MALIĆ, »Jezik glagoljičke početnice Jurja iz Slavonije«, *Filologija*, br. 26, 1996., str. 25–40; Jölle BOUZEREAU, »La vie contemplative d'après *Le Chasteau de Virginite* de Georges d'Esclavonie«, *Croatica christiana periodica*, god. 24, br. 45, 2000., str. 21–27; Stanko TENŠEK, »Hrvat – profesor na Sorboni i francuski književnik«, *Croatica christiana periodica*, god. 28, br. 54, 2004., str. 137–148; Antonija ZARADIJA KIŠ, »Louis Leger (1843. – 1923.) i Juraj iz Toursa (1355/60. – 1416.)«, *Slovo*, br. 56–57, 2006–2007., str. 627–644; Zrinka NOVAK, »Juraj Slovinac – teolog i profesor pariške Sorbone«, *Croatica Christiana Periodica*, god. 34, br. 65, 2010., str. 19–28.

⁶ Juraj SLOVINAC, *Dvorac djevičanstva*, prir. Franjo Šanjek, Stanko Tenšek i Tomislav Z. Tenšek, Zagreb, 2006.

⁷ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997., str. 308, 311, 349; Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 2006., str. 93.

⁸ Ovdje svakako treba istaknuti tekst: Darko ŽUBRINIĆ, »Juraj Slovinac, Georges d'Esclavonie, Georges de Sorbonne: glagoljaš i profesor na pariškoj Sorboni od 1394. do 1403.« dostupno *online* URL: <https://www.croatianhistory.net/etf/juraj.html> (zadnje posjećeno 30. rujna 2024.).

⁹ Za »Jurij iz Slovenije« vidi: M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 386 i Janez HÖFLER, *Trubarjevi »Lubi Slovenici«, ali Slovenija pred 650 leti v Strasbourgu: O pojmu Slovenije u srednjem veku*, Ljubljana, 2009., str. 33–34 i 56. Höfler ostavlja identitetsku oznaku neprevedenom, ali Jurja analizira u poglavlju »Slovenija v kartuzijanskih in nekaterih drugih virih« te proziva hrvatske povjesničare što ga prikazuju kao Hrvata. Za »Juraj Hrvatinić« i »Juraj Hrvatinić« vidi: S. TENŠEK, »Hrvat – profesor na Sorboni«, str. 138.

1. BMT MS 95-A: sadržaj, kodikološki i paleografski opis

Privatna je zbirka Jurja iz Sklavonije obuhvaćala veći broj rukopisnih knjiga, koje je dobrim dijelom ili kupio ili sam prepisao tijekom dvadesetogodišnjeg studija (oko 1380. – 1400.) i četverogodišnje profesorske karijere (1400. – 1404.) u Parizu. Kad je 1404. godine postao kanonikom i penitencijarom katedralne crkve sv. Gracijana (Saint-Gatien) u Toursu, tamo su ga pratile i njegove knjige. Po smrti njegova je zbirka završila u katedralnoj knjižnici, a zatim zajedno s ostalim rukopisima katedralne knjižnice u gradskoj knjižnici u Toursu.¹⁰ Od svih danas identificiranih Jurjevih rukopisa, MS 95 iz Bibliothèque municipale u Toursu za hrvatsku je historiografiju svakako najvažniji.

BMT MS 95 je papirnati rukopis, dimenzija 225x145mm, od 131 folija, sastavljen od pet u početku neovisnih svežnjeva (A: fol. 1-78; B: fol. 79-98; C: fol. 99-105; D: fol. 106-115; E: fol. 116-129).¹¹ Od tih pet svežnjeva prva su dva ranije bila zasebni rukopisi u knjižnici tourske katedrale, gdje su bili pohranjeni pod signaturama 26, odnosno 430. Od tih dvaju svežnjeva samo je prvi – nazvat ćemo ga ovdje BMT MS 95-A – pripadao Jurju iz Sklavonije.

BMT MS 95-A sastoji se od šest svešćića od po 12 folija i jednog svešćića od 6 folija, koji je sam Juraj naknadno uvezao između drugog i trećeg folija drugoga svešćića (danas fol. 15-20). Najveći dio rukopisa sadrži Jeronimov latinski prijevod psalama popraćen komentarom i raznim predgovorima. Pod takvim je nazivom – *Glossa in psalterium*, »glosa uz psaltir« ili »glosirani psaltir« – bio zaveden u tourskoj katedralnoj knjižnici,¹² a tako ga se naziva i ovdje. Detaljnijom analizom sadržaja možemo ga podijeliti u nekoliko cjelina:

1. fol. 1r-14v: predgovori psalmima Jeronima, Euzebija i pape Damaza;
2. fol. 15r-20v (od kojih su fol. 15rv, 18r-19r i 20v prazni): umetnuti svešćić s poglavljima 1-12 Kasiodorova predgovora psalmima (fol. 16r-17v) i sažetcima prvih 15 psalama (fol. 19v-20r);
3. fol. 21r-72r: latinski tekst psalama s gustim marginalnim i interlinearnim komentarima kao središnji dio rukopisa;
4. fol. 72rv: latinična transliteracija grčkog teksta prvog psalma, Gospodnje molitve, Vjerovanja te hebrejskog teksta Gospodnje molitve, podno kojeg dolazi i hebrejski izvornik;
5. fol. 73r-74r: Augustinov predgovor psalmima;
6. fol. 74v-75r: latinska abeceda, grčki alfabet i hebrejsko pismo uz, drugom rukom, naknadno dopisanu ćiriličnu azbuku;
7. fol. 75v-77r: Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama.

¹⁰ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 382–386; A. VERNET, »La première minute«, str. 233–238.

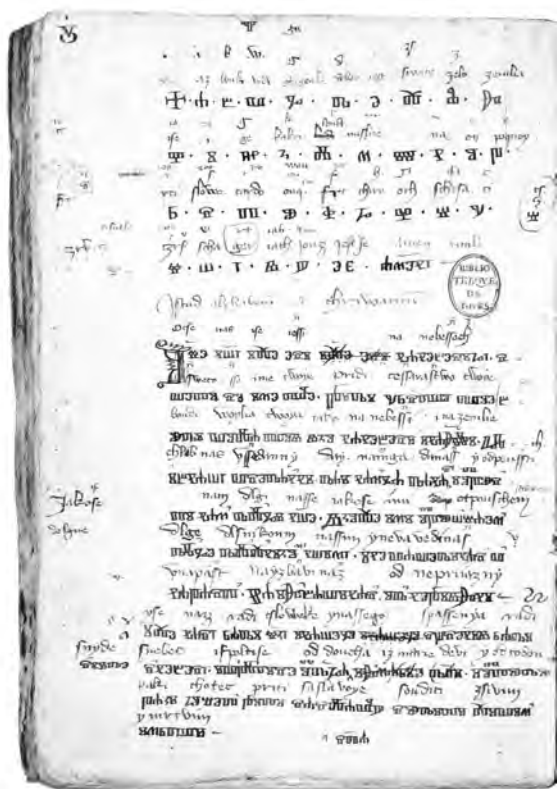
¹¹ Za kodikološki i paleografski opis vidi M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 371. Digitalne slike cijeloga rukopisa danas su dostupne online preko baze *Bibliothèque virtuelle des manuscrits médiévaux*, <https://arca.irht.cnrs.fr/iiif/135192/canvas/canvas-2808650/view> (zadnje posjećeno 30. rujna 2024.).

¹² Vidi i BMT MS 95, fol. 1r.

Na posljednjim folijima rukopisa (77v-78v, pri čemu je 78r prazan), dolaze nasumično pisane kraće latinične bilješke sa slavenskim prijevodima latinskih riječi te glagoljski tekstovi prvih triju stihova psalma 50 (fol. 77r) i početka privatnog pisma upućenog »knezu Jurju« neidentificiranog pošiljatelja (fol. 78v).

Ono što je naravno najviše privuklo pozornost u hrvatskoj historiografiji i slavistici jest vizualno i kompozicijski jasno zaokružena cjelina tekstova pod brojem 7, na fol. 75v-77r (vidi Slike 1-4). Ona se redovito naziva glagoljskom početnicom,¹³ no ovdje se na osnovi argumenata izloženih u sljedećim dvama poglavljima, naziva Pripisom o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama. Taj pripis možemo podijeliti u sljedeće dijelove:

7.1. fol. 75v: glagoljska azbuka pisana uglatom glagoljicom uz nazivlje slova napisano interlinearno na latinici te s pridodanim latinskim naslovom na dnu kojim se naziva »hrvatskim pismom« (*Istud alphabetum est chrawaticum*);

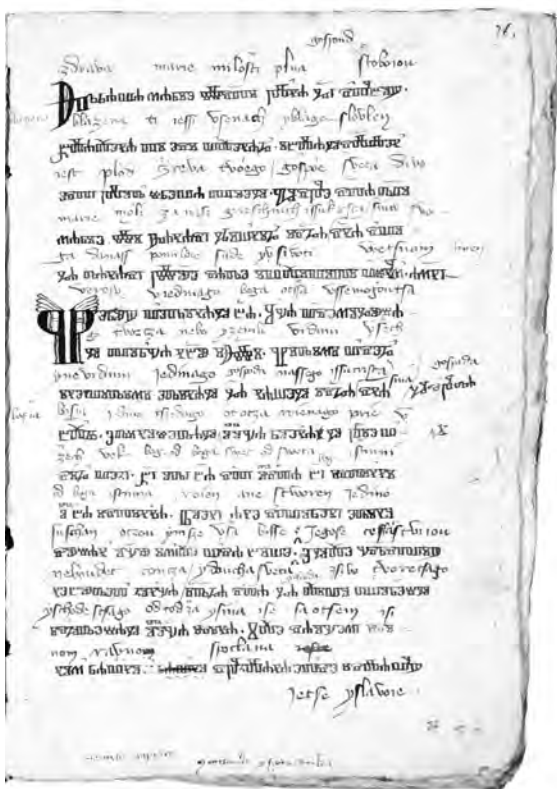

Sl. 1. Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama, BMT MS 95, fol. 75v

7.2. fol. 75v-77r: glagoljaške molitve (Gospodnja molitva, Zdravo Marijo, Nicejsko-carigradsko vjerovanje, Apostolsko vjerovanje) pisane knjiškom uglatom glagoljicom hrvatskog tipa s interlinearnom latiničnom transkripcijom, dok se između dvaju Vjerovanja nalazi glagoljsko azbučno nazivlje (bez interlinearne latinične transkripcije);

7.3. fol. 77r: bilješke u kojima se opisuje ono što je zapisivač, kako će biti pokazano, smatrao Hrvatskom Crkvom, pisane latinicom, a dijelom na hrvatskom jeziku, koje uključuju s lijeve strane popis biskupa, a s desne opis »prvog biskupa Hrvatske«, puno ime krbavskog *dijaka* Pavla Križanića te bilješku o hrvatstvu Istre, podno koje još dolazi glagoljska azbuka pisana na polukurzivnoj glagoljici.

¹³ F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 19; D. MALIĆ, »Jezik glagoljičke početnice«; S. TENŠEK, »Hrvat – profesor na Sorbonici«, str. 138; Z. NOVAK, »Juraj Slovinaec«, str. 25.

Sl. 2. Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama, BMT MS 95, fol. 76r

Rukopis nije datiran, a ni vodeni žigovi ne pružaju preciznu dataciju. Njih spominju Milko Kos i André Vernet, ali obojica dosta neprecizno, bez točnih referencija na Briquetov tezaur vodenih žigova, standardno referentno djelo za identifikaciju papira korištena u Italiji i zapadnoj Europi.¹⁴ Kos navodi tri vodena žiga: »po koncu stojeć panter«, sidro (koje jedino poblize opisuje, napominjući da se nalazi u umetnutom svešćiću fol. 15-20) te ljljanov cvijet.¹⁵ Kako me je obavijestio gospodin Régis Rech, kurator baštinskih zbirki (*Collections patrimoniales*) turske gradske knjižnice, danas je zbog osjetljiva stanja rukopisa te položaja žigova na mjestu presavljanja bifolija vidljivo samo Kosovo sidro u naknadno umetnutom svešćiću (fol. 15-20), koje odgovara Briquetovim *ancre* br. 346 i 347, za koje znamo da su se proizvodili između 1392. i 1398.¹⁶ André Vernet u vrlo kratkom spomenu rukopisa

BMT MS 95 navodi samo jednu vrstu papira, koji se proizvodio »između 1392. i 1405.«, što bi upućivalo da ga je i on datirao prema umetnutom svešćiću.¹⁷ Jedino što se iz tog može zaključiti jest da je taj naknadno ubačeni svešćić nastao najranije 1392. godine, dok je ostatak rukopisa vjerojatno stariji. To će potvrditi i historijska analiza u daljnjem dijelu ovog rada.

Što se tiče paleografske analize rukopisa, tu i dalje stoje zaključci koje je iznio Milko Kos. Iako svoj rad nije popratio kolofonom, rukopis je nesumnjivo gotovo u cijelosti ispisao Juraj iz Sklavonije. Taj se zaključak može potvrditi ne samo sadržajem i provenijencijom rukopisa nego i usporedbom s Jurjevim prijepisima koji su potvrđeni kolofonima, primjerice u rukopisu BMT MS 79.¹⁸ U rukopisu BMT MS 95-A Juraj je ispisao latinične tekstove

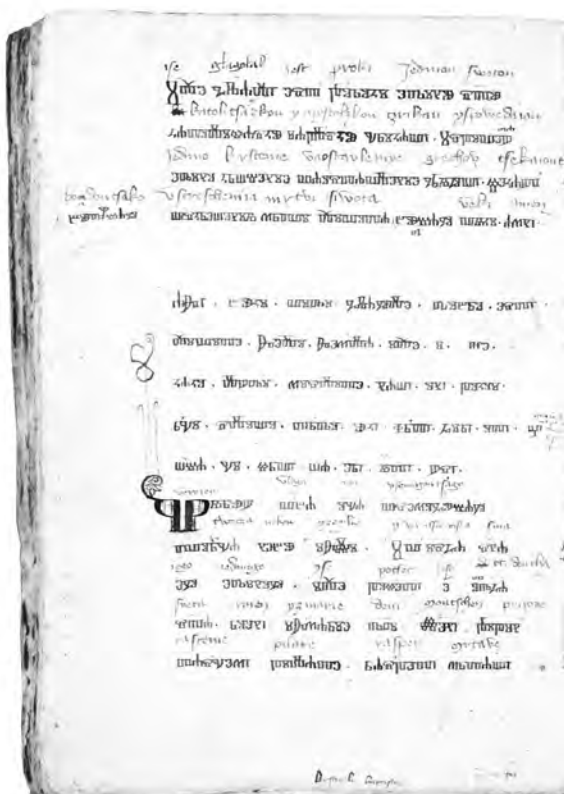
¹⁴ Charles-Moïse BRIQUET, *Les filigrans: Dictionnaire historique des marques du papier*, 4 sv., Ženeva, 1907.

¹⁵ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 371. Treba upozoriti kako pantera nije standardni tip znaka; vjerojatno je riječ o lavu ili leopardu.

¹⁶ C.-M. BRIQUET, *Les filigrans*, sv. 1, str. 37.

¹⁷ A. VERNET, »La première minute«, str. 237.

¹⁸ BMT MS 79, fol. 1r: »Lectura magistri Georgii de Sclavonia super Danielelem« uz »Rayn« napisano na vrhu folija istom rukom.

Sl. 3. Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama, BMT MS 95, fol. 76v

prvi svežanj rukopisa BMT MS 95, a nekoć samostalan rukopis iz privatne zbirke Jurja iz Sklavonije – sadrži najvećim dijelom Jeronimov latinski prijevod psalama popraćen interlinearnim i marginalnim glosama, pri čemu ga je gotovo u cijelosti ispisao sam Juraj. Vodeni žigovi su danas slabo vidljivi i ne omogućuju preciznu dataciju, osim što otkrivaju da je jedan manji naknadno umetnuti sveščić s Kasiodorovim kratkim predgovorom uz psalme nastao najranije 1392. godine. Nakon glosiranog teksta latinskog prijevoda psalama rukopis donosi uzorke molitava i psalama koji svjedoče o liturgijskoj tradiciji na grčkom i hebrejskom jeziku, zajedno s tablicom grčkog i hebrejskog pisma, kojima je naknadno dodana i ćirilična azbuka. Tu je ćiriličnu azbuku za Jurja napisao *dijak* Pavao, koji je još ostavio traga i u posljednjoj, naknadnoj dopisanoj cjelini toga neovisnog rukopisa, u Pripisu o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama. Pripis je nastao većim dijelom od Jurjeve ruke, a sadrži glagoljsku azbuku, glagoljaške molitve, popis biskupa, opis »pr-

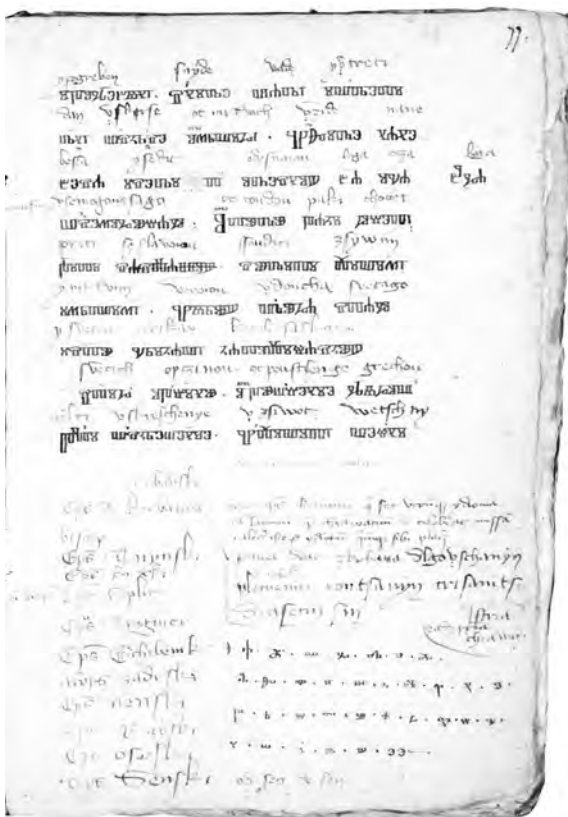
od 1r do 74r (cjelina 1-5), tablicu s pismima (osim ćirilične azbuke) na fol. 74v-75r (cjelina 6) te na koncu i glagoljske i latinične tekstove koji čine cjelinu 7, gdje mu se kod glagoljskih tekstova potkralalo nekoliko propuštenih riječi koje je nadopisao na marginama.¹⁹ Ipak, kako je također upozorio Kos, u rukopisu je prisutna i ruka *dijaka* Pavla, koji je na fol. 75r, kod tablice s pismima u cjelini 6 dopisao ćiriličnu azbuku s izraženom »glagoljičnom podlogom«, koju je popratio kolofonom — *to pisa pavalъ dъbъkъ is krbava pa kakovъ umilъ*.²⁰ Ćirilična azbuka nije jedina Pavlova intervencija u rukopisu. Prema Kosovoj paleografskoj analizi *dijak* Pavao dopisao je i glagoljsku azbuku u kurzivnoj glagoljici, što stoji uz popis hrvatskih biskupa na fol. 77r, te dva nasumična zapisa na posljednjim folijima, prva tri stiha psalma 50 na vrhu fol. 77v te početak privatnog pisma upućenog »knezu Jurju« na dnu fol. 78v.²¹

Zaključak BMT MS 95-A – danas

¹⁹ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 376–382.

²⁰ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 372–375. Zahvaljujem anonimnom recenzentu na točnijem čitanju toga kolofona u odnosu na već objavljeno u F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 7.

²¹ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 375–376.

Sl. 4. Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama, BMT MS 95, fol. 77r

profesora svojeg roda (kako je Kos došao do dvojice Krbavaca, bit će objašnjeno dalje u tekstu).²² Franjo Šanjek i Josip Tandarić protumačili su Jurjevo »de Sclavonia« kao »iz Slavonije«, vežući pritom, unatoč podrijetlu iz Brežica, njegovo rodno mjesto s područjem Zagrebačke biskupije, te smještajući pritom njegovo obrazovanje u glagoljašku sredinu, unatoč činjenici da je Zagrebačka biskupija u 14. stoljeću bila čvrsto uporište latinaškoga klera.²³ Mladen Ančić nedavno je ponudio na prvi pogled puno izgledniju mogućnost prema kojoj bismo Jurja, s obzirom na njegovu identifikaciju s Akvilejskom dijeceзом te pripadnost Kvarnera i Istre crkvenoj strukturi Akvilejske patrijaršije, mogli gledati kao osobu školovanu među istarskim i kvarnerskim glagoljašima.²⁴ Ipak, ni ta se hipoteza ne može održati jer su istarske i kvarnerske glagoljaške župe pripadale raznim istarskim dijecezama u sklopu Akvilejske patrijaršije, dok se Juraj identificirao kao svećenik središnje

vog biskupa Hrvatske«, komentar o hrvatstvu Istre te puno ime *dijaka* Pavla Križanića. Pavlova ruka prepoznaje se i u kraćim glagoljskim tekstovima na samom kraju rukopisa, u početnim stihovima psalma 50 te početnim redcima privatnog pisma upućenog »knezu Jurju«.

2. O krbavskom *dijaku* Pavlu Križaniću i okolnostima njegova susreta s Jurjem iz Brežica

Povjesničari su na razne načine pokušali objasniti kako se Juraj, svećenik iz Brežica, upoznao s hrvatskom glagoljaškom kulturom i s kojim je ciljem priredio taj pripis. Milko Kos je pretpostavio da je Juraj iz Sklavonije prije Pariza imao kontakata s Krbavom, složivši glagoljsku početnicu radi poučavanja »jugoslavovanskih dijakov« poput svojeg nećaka Ulrika te dvojice Krbavaca, koji su ga onda, zbog tih ranijih veza, došli slušati u Pariz privučeni slavom

²² M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 387.

²³ F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 3.

²⁴ Mladen ANČIĆ, »Gradu kmeti ili iobagiones castris kao element društvene strukture Hrvatskog Kraljevstva«, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6, 2019., str. 35–132, na str. 67.

Akvilejske dijeceze šireg prostora Akvilejske patrijaršije, kojoj su doista njegove rodne Brežice i pripadale.²⁵ Sve te pretpostavke zapravo zaobilaze Pavla Križanića, za kojeg znamo da je došao iz samog središta glagoljske pismenosti i da je u Parizu bio u kontaktu s Jurjem. Iako Kos razmatra njegovu ulogu, prikazuje ga kao učenika uglednog profesora Jurja. Ipak, kako će pokazati sljedeća dva dijela ovoga rada, upravo je Križanić bio taj koji dao glagoljske tekstove Jurju i prenio mu znanje o onome što je on smatrao Hrvatskom Crkvom i njezinim tradicijama.

Raspravu o Pavlu Križaniću treba započeti s kolofonom i bilješkom, koji ga opisuju na posljednjim folijima Jurjeva glosiranog psaltira.²⁶ U kolofonu uz ćiriličnu azbuku na fol. 75r sebe naziva »Paval dijak iz Krbave« (*pavalъ дѣѣкъ ис крбавѣ*), dok na fol. 77r uz popis hrvatskih biskupija stoji *pavel dyac z krbava, dlgouschanyyn, | plemeniti routscanyn crisanits | drasetin sin*, pri čemu bi se potonje čitalo, uzimajući u obzir specifičan način na koji je pod utjecajem francuskog jezika Juraj bilježio glas *u*, kao »Pavel dijak z Krbava, Dlgušanin, plemeniti Ručanin Križanić, Dražetin sin«.²⁷ Kako se Pavlovo ime proteže na tri reda, Kos ga razdvaja i tumači kao imena dvojice različitih Krbavaca koja su boravila u Parizu u isto vrijeme: »Pavel dijak iz Krbave« te »neki Križanić, sin Dražice, po svojem domaćem kraju imenovan Routsanyn«.²⁸ Ta »dva Krbavca« zatim, uz Jurjeva nećaka Ulrika te dvojicu Kranjaca, koje je identificirao u dokumentima Pariškog sveučilišta, postaju Kosu argumenti za stvaranje slike o Jurju kao učitelju čija je slava privlačila »jugoslavanske dijake« u Parizu i ondje ih poučavao, između ostalog, glagoljici.²⁹ Ipak, ako Pavlovo ime analiziramo u kontekstu identitetskih praksa hrvatskoga plemićkog društva, Kosovo mišljenje o dvojici Krbavaca nema osnove. Pavlova imenska formula, koja se proteže kroz sva tri reda, zapravo slijedi tipičnu identifikacijsku shemu hrvatskih plemića. Ona zrcali koncentrični identitet dominantan u hrvatskom plemićkom društvu, u kojem su se plemići, zavisno o okolnostima, identificirali ne samo prema *plemenu* (rodu) nego i prema manjoj jedinici unutar roda, *koljenu* (grani) ili *hiži* (kući), te na kraju i prema užem geografskom podrijetlu.³⁰

U tumačenju Pavlove duže identifikacijske formule pomaže činjenica da Pavla možemo identificirati i u jednom suvremenom dokumentu splitske provenijencije iz 1397. godine. Taj dokument otkriva kako je Pavao, iako se pred Jurjem u Parizu identificirao s Krbavom, zapravo podrijetlom bio lički plemić, *Paulus Crissanich Runčani de Licha*, odnosno »Pavao Križanić Runčanin iz Like«.³¹ Zahvaljujući tom dokumentu vrlo lako možemo riješiti

²⁵ Iako je Brežičko vlastelinstvo bilo dijelom gospoštije salzburškog nadbiskupa, crkvena granica između Akvilejske i Salzburške dijeceze nalazila se na Dravi. O crkvenoj organizaciji na području slovenskih zemalja vidi: France Martin DOLINAR, »Oglejski patrijarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije«, *Goriški letnik*, br. 29, 2002., str. 67–81; te Jure VOLČJAK, »K razvoju oglejske arhidiakonatske mreže na Kranjskem«, *Kronika*, god. 68, br. 3, 2020., str. 489–504 (osobito str. 490–494).

²⁶ Šanjek i Tandarić ističu kako se ime krbavskog *dijaka* Pavla spominje i u jednom drugom Jurjevu rukopisu, BMT MS 469, uz ime Jurjeva nećaka Ulrika. Vidi: F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 7. Ipak, posrijedi je greška.

²⁷ Juraj je osim toga i glas *g* pisao *gu*. Vidi: M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 378.

²⁸ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 386.

²⁹ *Isto*, str. 387.

³⁰ Vidi: Damir KARBIĆ, »Hrvatski plemićki rod i običajno pravo: Pokušaj analize«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti ZPDZ HAZU*, br. 16, 1998., str. 73–117, na str. 80–84.

³¹ Mladen ANČIĆ, prir., »Srednjovjekovni registri Zadarskoga i Splitskoga kaptola, sv. 5: Registar Splitskoga kaptola«, *Fontes*, br. 20, 2014., str. 9–299, na str. 188–191 (dok. 51).

pitanje što je značilo *dlgouschanyn*. S obzirom na Pavlovo tako potvrđeno ličko podrijetlo, *dlgouschanyn* nesumnjivo označava užu toponimsku odrednicu, podrijetlo iz sela Dugošana, koje se nekad nalazilo uz rijeku Liku na sjevernom kraju srednjovjekovne Ličke županije (danas šire područje Ličkog Ribnika).³² Nadalje, s obzirom na činjenicu da inače nije posvjedočeno ni u jednom drugom izvoru (koji nije vezan uz Pavla), riječ *routsanyn* (Ručanin/Runčanin) označavala bi Pavlovu užu obiteljsku strukturu, ime njegove *hiže* ili *koljena*. *Crisanits* bi, naposljetku, označavalo *pleme*, pri čemu bi se, sudeći po vezanosti uz Krbavu, radilo o uglednom *plemenu* gradokmetskog podrijetla s matičnim posjedima u obližnjoj Nebljuškoj županiji, koja se prostirala istočno od Krbave do obala rijeke Une.³³

Upada u oči činjenica da se Pavao, iako je bio ličkog podrijetla i tako se identificirao tijekom života u Hrvatskoj i Bosni, u Parizu predstavio kao *dijak* iz Krbave, uopće ne spominjući Ličku županiju. Tu odluku treba tumačiti ponajprije u kontekstu njegovih veza s krbavskim knezovima te vjerojatno i krbavskom Crkvom, ali i prestižom Krbave kao sjedišta prostrane hrvatske biskupije, koja je pokrivala ne samo Vinodol, Modruš, Plas, Drežnik, Krbavu, Bužane nego u tom razdoblju i Liku.³⁴ S tim u vezi treba spomenuti da u popisu hrvatskih biskupa iznad naslova krbavskog stoji istaknuto kako toj dijezi pripadaju i Toplice (*de ista diocesi est toplice*). Posrijedi je danas nepoznat mikrolokalitet, koji bi, s obzirom na hidronimijsku prirodu toponima »Toplice« i Pavlovo uže podrijetlo, mogao biti povezan s rijekom Likom na širem području Dugošana. Moguće je da se radilo o dijelu *plemenske baščine* na koju je Pavao bio posebno ponosan i koju je stoga istaknuo pred Jurjem iz Sklavonije.

Nije održiva ni Kosova interpretacija koja Pavla prikazuje kao *dijaka*, odnosno učenika uglednog magistra »Jurija iz Slovenije«, koji je »jugoslovanske dijake« poučavao, između ostalog, i glagoljici uz pomoć ove početnice. S jedne strane, nemoguće je da bi mladići iz središta Hrvatskoga Kraljevstva i glagoljaške kulture, koji su se htjeli školovati u glagoljaškoj tradiciji, po takvo znanje odlazili na zapadna sveučilišta. S druge strane, nakon što rekonstruiramo njihove društvene profile i okolnosti njihova susreta u Parizu, pokazat će se da Pavao Križanić nikako nije mogao biti Jurjev student.

³² Za ubikaciju Dugošana vidi: M. KRUIHEK – Z. HORVAT, »Srednjovjekovne hrvatske župe Lika i Krbava«, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, sv. 1 (ur. Željko HOLJEVAC), Zagreb, 2009., str. 239–293, na str. 246–247.

³³ O Križanićima nebljuškim vidi: Ivan JURKOVIĆ, *The Fate of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance*, doktorska disertacija, Central European University, 2003., pogl. 2.e (»The Križanići of Nebljuh«). O Križanićima kao jednoj o granama nebljuškog roda svjedoči isprava izdana u Ripču iz 1447. godine. Vidi: Stjepan IVŠIĆ – Josip BRATULIĆ, prir., *Acta Croatica*, sv. 1, Zagreb, 2017., str. 96–98 (dok. 44). Ipak, znakovito je da su čak i u punoj imenskoj formuli Križanići najšira obiteljska struktura s kojom se *dijak* Pavao identificira; *pleme* nebljuško se ne spominje niti jednom. S obzirom na to da se u hrvatskim rodovima i granama roda može nazrijeti obrazac ponavljanja određenih »dominantnih imena«, kako je to pokazao Damir Karbić na primjeru Šubića, na vezu ličkih Križanića Runčana s nebljuškim Križanićima upućivalo bi možda i ime Pavlova oca Dražete, jer su u citiranom dokumentu nebljuške provenijencije iz 1447. predstavnici nebljuških Križanića bili suci Dragiša i Dražan. Vidi: Damir KARBIĆ, »The Šubići of Bribir: A Case Study of a Croatian Medieval Kindred«, doktorska disertacija, Central European University, 2000., str. 239–244.

³⁴ O teritoriju Krbavske biskupije vidi: Mile BOGOVIĆ, »Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje: Pregled povijesti Krbavske ili Modruške biskupije«, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (ur. Mile BOGOVIĆ), Zagreb, 1988., str. 41–82, osobito str. 46–52, gdje se spominje pismo rimskog pape Bonifacija IX. iz 1402. godine koje smješta Liku u Krbavsku dijezeu.

Ključan dokaz za razumijevanje Križanićeva profila i okolnosti njegova boravka u Parizu nalazi se u njegovu prijepisu početka pisma »knezu Jurju« na fol. 78v, u kojem mu se obraća kao »mom plemenitom gospodinu« i javlja mu o svojem zdravlju.³⁵ Već je Kos identificirao moćnoga krbavskog kneza Jurja Kurjakovića kao možebitnog destinataru toga pisma, no nije dalje razradio zaključke iz te identifikacije.³⁶ Tu identifikaciju Šanjek i Tandarić nisu zabilježili u svom radu i o njoj se nije dalje raspravljalo u hrvatskoj historiografiji. Međutim, taj »knez Juraj« nedvojbeno je moćni hrvatski velikaš, krbavski knez Juraj Kurjaković, koji je, čini se, imao važnu ulogu u cijeloj Križanićevoj karijeri. Ono što je najvažnije, Križanić je u Pariz stigao ili u pratnji kneza Jurja ili po njegovu nalogu. Naime, krbavski knez Juraj Kurjaković bio je moćan hrvatski velikaš koji je u vrijeme nasljedne krize nakon smrti kralja Ludovika 1382. godine postao članom užega kruga savjetnika kraljice majke Elizabete, koja je vladala u ime mlade kraljice Marije Anžuvinske (vl. 1382. – 1395.).³⁷ Jurju je tako bila povjerena dužnost da vodi pregovore s francuskim kraljevskim dvorom oko braka Marije i Luja grofa Valoisa, mlađeg brata francuskoga kralja Karla VI. (vl. 1380. – 1422.). Brakom s francuskom kraljevskom dinastijom ona je htjela osujetiti pretenzije napuljskoga kralja i posljednjega muškog Anžuvinca Karla Dračkog na ugarsku krunu, ali istodobno zaobići i Žigmunda Luksemburškog, kojeg je Mariji kao zaručnika namijenio pokojni kralj Ludovik. Kontakti između ugarskog i francuskog dvora uspostavljeni su 1384. godine, kada je prvo ugarsko poslanstvo došlo na francuski dvor i tako započelo pregovore. Nakon toga francuski poslanici stigli su u Ugarsku, gdje je sklopljen brak preko posrednika između Marije i Luja, koji se u Francuskoj odmah po primitku vijesti iz Ugarske počeo potpisivati kao ugarski kralj. Ubrzo je upućeno novo ugarsko poslanstvo u Francusku, koje je trebalo dopratiti Luja u Ugarsku, a koje se u Francuskoj zadržalo tijekom ljeta 1385. godine. Međutim, dok je to poslanstvo, zajedno s mladim Lujem, bilo na putu za Ugarsku, kod Troyesa ih je zatekla vijest o tome kako je, čuvši za uznapredovale pregovore između dvaju dvorova, u Ugarsku upao Žigmund Luksemburški, zarobio kraljice i gotovo pod prisilom Mariju natjerao na brak.³⁸ Mladi se Luj razočaran vratio u Pariz, dok je ugarsko poslanstvo nastavilo prema kući neostvarena cilja. Izvori potvrđuju kako je Juraj Kurjaković bio vođa drugoga ugarskog poslanstva u Francuskoj 1385. godine,³⁹ no ne znamo je li bio dijelom prvoga. Svakako, dolazak Pavla Križanića u Pariz treba vezati uz jedno od dvaju poslanstava iz 1384. – 1385. godine, kada je njegov zaštitnik knez Juraj Kurjaković bio na vrhuncu svojega političkog utjecaja kao jedna od glavnih osoba zaduženih za pregovore s francuskim kraljevskim dvorom.

³⁵ BMT MS 95, fol. 78v: *Poklonjenje i pozdravenje(!) knezu Jurju kako momu gospodinu plemenitomu dam ti vidjeti da sam zdrav Božju milostju i svete Marije Gospoje*. Zahvaljujem opet anonimnom recenzentu na potpunju latiničnu transkripciju ove bilješke.

³⁶ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 388.

³⁷ O Jurju Kurjakoviću vidi: Ivan BOTICA, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011., str. 117–129.

³⁸ Tako je, na osnovi *Kronika* Jeana Froissarta, ali i drugih izvora, događaje rekonstruirao još Eugène JARRY, *La vie politique de Louis de France duc d'Orleans 1372–1407*, Pariz, 1889., str. 22–24. Vidi ukratko i Pál ENGEL, *The Realm of Saint Stephen: A History of Medieval Hungary 895–1526*, London, 2001., str. 195–197.

³⁹ Šime LJUBIĆ, prir., *Listine o odnosajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, sv. 4, Zagreb, 1874., str. 217–218 (dok. 309): »Georgius comes Corbavie, consiliarius regie maiestatis, ambaxiator in regnum Francie«.

Iako je moguće da je Pavao stigao u Pariz na studij, čini se vjerojatnijim da je ipak posrijedi bio kraći boravak koji je trajao koliko i pregovori dvaju dvorova. Naime, zasad nema izvora koji bi potvrdili da se Pavao duže vrijeme zadržao u Francuskoj. Za razliku od Jurja iz Sklavonije, Pavla ne susrećemo u objavljenim dokumentima Pariškog sveučilišta, dok rukopisni tragovi koje je ostavio u Jurjevu glosiranom psaltiru ne daju naslutiti da je riječ o studentu. Ako se i jest ondje zadržao duže vrijeme, Pripis je po svemu sudeći nastao na početku njegova boravka. Naposljetku, već spomenuti dokument iz 1397. godine sugerira da se Križanić vratio u krug kneza Jurja Kurjakovića. Naime, Kurjakovićeve karijera u Ugarskoj bila je kratka vijeka. Tijekom dramatičnih političkih zbivanja – što je uključivalo dolazak i krunidbu Karla Dračkog za ugarskoga kralja 31. prosinca 1385. i njegovo ubojstvo dva mjeseca kasnije, te ubojstvo kraljice majke Elizabete i dolazak Žigmunda Luksemburškog na prijestolje – knez Juraj izgubio je svoj položaj na ugarskom dvoru i prešao u službu bosanskoga kralja Tvrtka. U proljeće 1390. godine, koje je vrijeme procesa uspostave bosanske vlasti u Hrvatskoj i Dalmaciji, kneza Jurja susrećemo kao Tvrtkova poslanika u Splitu, a umire prije travnja 1393. godine.⁴⁰ Zasad nemamo podataka o tome što se događalo s Pavlom između 1384./1385. godine, kad je završio u Parizu, i 1397. godine, kad se ponovno javlja u izvorima, ali znakovito je da ga tada susrećemo u Bosanskom Kraljevstvu. Točnije, u kolovozu 1397. »Pavla Križanića Runčanina iz Like« susrećemo u Humskoj zemlji, u Zajezerčanima, na dvoru humskih velikaša Radivojevića, bliskih kraljici Jeleni Grubi, kako, zajedno s drugim službenicima roda, svjedoči isplati duga za vraždu od strane izaslanika bračke komune pred predstavnikom splitskog kaptola.⁴¹ S obzirom na status kneza Jurja Kurjakovića u službi kralja Tvrtka, ne čini se presmjelim pretpostaviti kako mu se Križanić po povratku iz Pariza pridružio na bosanskom dvoru te ondje osigurao naklonost Radivojevića, što mu je omogućila da stupi u njihovu službu po smrti njegova dugogodišnjeg zaštitnika. Možemo se zasad samo nadati da će se pojaviti još pokoji dokument koji će pomoći popuniti ove praznine i omogućiti nam bolje razumijevanje Križanićeve životnog puta.

Cijeli taj diplomatski kontekst dolaska Pavla Križanića u Pariz i njegova kasnija karijera u službi Jurja Kurjakovića i Radivojevića bacaju napokon drukčije svjetlo na izraz *dijak* kojim se opisao kao i na njegov odnos s Jurjem iz Sklavonije. Pavao, naime, nije bio *dijak* u modernom smislu riječi, pariški, Jurjev »učenik«, kako je to protumačio Kos, nego u kasnosrednjovjekovnom značenju, što bi moglo biti ili »đakon«, odnosno pripravnik za svećenički stalež, ili čak i »pisar« ili »bilježnik«, pri čemu se s obzirom na vezanje uz krbavsku Crkvu, prvo rješenje čini vjerojatnijim.⁴² Temeljno obrazovanje, glagoljaško, Pavao je stekao vjerojatno u Krbavi, a ondje je mogao naučiti i osnove latinskog jezika, bez kojih se sigurno ne bi bio zadržao u Parizu. Poznavao je i ćirilčno pismo, no u njemu, kako je paleografskom analizom pokazao Kos, i kako sam napominje u svojem kolofonu

⁴⁰ I. BOTICA, *Krbavski knezovi*, str. 128–129.

⁴¹ M. ANČIĆ, prir., »Registar Splitskoga kaptola«, str. 188–191 (dok. 51). O Radivojevićima u doba kraljice Jelene vidi: Adis ZILIĆ, *Radivojevići-Vlatkovići: vlastela Humske zemlje i Krajine*, Sarajevo, 2021., str. 54–59.

⁴² O glagoljaškim dijacima žaknima vidi: Petar RUNJE, *Školovanje glagoljaša* (Ogulin: Matica hrvatska Ogulin, 2003.), str. 79–81. Za primjer *dijaka* u značenju pisara ili bilježnika vidi Blaža Žilića, »djaka rotnog« u Klistu, u: S. IVŠIĆ – J. BRATULIĆ, prir., *Acta Croatica*, sv. 1, str. 107–109 (dok. 48).

(*to pisa ... pa kakoъ umilь*), nije bio toliko vješt. Kao *dijak* ušao je u krug ljudi oko krbavskog kneza Jurja Kurjakovića, koji ga je ili poslao u Pariz tijekom pregovora s francuskim dvorom ili poveo sa sobom i ondje ostavio po odlasku. Ako sačuvani početak Križanićeva pisma knezu Jurju tumačimo u kontekstu tih pregovora, mogli bismo zaključiti da je Križanić ostao u Parizu kako bi kneza Jurja izvještavao o političkim zbivanjima. Upravo u vrijeme toga privremenog boravka u Parizu, koji je možda trajao otprilike koliko i pregovori oko braka i krunidbe Luja za ugarskog kralja, Pavao Križanić morao je upoznati Jurja iz Sklavonije.

Ako se, s druge strane, osvrnemo na Jurja i njegov status sredinom 1380-ih, u trenutku kad se upoznao s Pavlom Križanićem, postaje jasno da u to vrijeme on nije bio profesor Pariškog sveučilišta, nego tek student, od otprilike 25-30 godina, na fakultetu slobodnih umijeća.⁴³ No unatoč tomu što je još uvijek bio na studiju, Juraj je čini se već bio stekao naklonost i potporu francuskih biskupa: auxerreskog Ferrica Casinela, inače bivšeg pariškog studenta, koji je Jurju već 1380-ih osigurao kanonikat u kaptolu svoje katedrale, te pariškog Pierrea d'Orgemonta, čiji je neko vrijeme bio kapelan i familijar.⁴⁴ S obzirom na to da su francuski biskupi često bili prisutni u kraljevju krugu, susret između Pavla Križanića i Jurja – familijara vođe ugarskog poslanstva te mladog studenta klerika vezanog uz jednog od francuskih biskupa – moglo je doći upravo na kraljevskom dvoru, iza kulisa glavne pozornice gdje su se vodili osjetljivi diplomatski pregovori.

Paleografska je analiza pokazala kako su Juraj iz Sklavonije i Pavao Križanić obojica sudjelovali u nastanku Pripisa o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama u Jurjevu glosiranom psaltiru. Ovdje je pokazano kako su posrijedi bili ne učitelj i učenik, nego dvojica učenih slavofonih ljudi koji su se kretali u društvu savjetnika i utjecajnih osoba na dvama kraljevskim dvorovima i koji su tijekom vjerojatno kratkotrajnog Križanićeva boravka u Parizu postali toliko prisni da su ne samo surađivali pri nastanku Pripisa nego da je Juraj tom prilikom smatrao važnim pribilježiti Pavlovu punu imensku formulu i podrijetlo. Umjesto da zamišljamo kako je Juraj ranije boravio na Krbavi ili na Kvarneru i u Istri, mora se zaključiti kako je upravo 1384. ili 1385. godine, tijekom susreta i druženja s Pavlom Križanićem kao učenom osobom koja je dolazila iz središta glagoljaške kulture, dobio tekstove glagoljaških molitava. Te je tekstove – pisane, kako je pokazala Dragica Malić, hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom — Juraj zatim pomno prepisao u svoj rukopis, pritom ispuštajući poneke riječi, nenaviknut na glagoljska slova, te nadopisujući ih na marginama, da bi nakon toga dodao latiničnu transkripciju u kojoj je kod nekih riječi traga ostavila njegova slovenska kajkavština.⁴⁵ Sljedeća će cjelina konačno, na osnovi analize sadržaja Pripisa, dokazati kako je nedvojbeno Pavao bio taj koji je Jurju opisao strukturu i tradicije onoga što je smatrao Hrvatskom Crkvom.

⁴³ A. VERNET (»La première minute«, str. 234), datira Jurjevo rođenje između 1350. i 1360., F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ (»Juraj iz Slavonije«, str. 2) između 1355. i 1360., dok G. OURY (»Un directeur«, str. 225) oko 1360. Godina 1350. kao gornja granica koju predlaže Vernet doista se ne čini vjerojatnom, ako uzmemo u obzir da je sveučilišni studij započeo oko 1380. godine. Magisterij *in artibus*, kako zaključuje G. OURY (»Un directeur«, str. 226), morao je steći tek između 1386. i 1389., dok je licencijat (dozvolu da može držati nastavu) dobio tek 1400. godine.

⁴⁴ Za vezu s auxerreskim biskupom vidi: G. OURY, »Un directeur«, str. 225–229. Vezu s pariškim biskupom ističe Thomas SULLIVAN, *Parisian Licentiate in Theology, AD 1373-1500, A Biographical Register: Vol. 2 The Secular Clergy*, Leiden, 2011., str. 466–469.

⁴⁵ D. MALIĆ, »Prilog za izgovor jata«, D. MALIĆ, »Jezik glagoljičke početnice«.

3. Pripis o Hrvatskoj Crkvi i njezinim tradicijama

Ono što daje pečat Pripisu o Hrvatskoj Crkvi i što je izazvalo najveću pozornost u hrvatskoj historiografiji svakako je hrvatski etnonim, koji se spominje na više mjesta cjeline. Na važnost tih spomena već je upozorio Mladen Ančić u nizu radova u kojima se bavio pitanjem razvoja hrvatskoga nacionalnog diskursa u 14. stoljeću.⁴⁶ Tim su se pitanjem, osim Ančića, bavili i drugi istraživači, poput Damira Karbića i Ivana Majnarića, zahvaljujući kojima danas možemo precizno rekonstruirati društveno-političke okolnosti koje su dovele do sve veće prisutnosti hrvatskog etnonima u izvorima, politizacije hrvatstva te razvoja čitava spleta legendi na kojima je ono bilo temeljeno.⁴⁷ Ukratko, kolaps kraljevske vlasti u Ugarskoj za vrijeme posljednjih Arpadovića bio je ključan trenutak koji je doveo do stvaranja autonomnoga političkog središta u Hrvatskom Kraljevstvu pod vlašću Šubića Bribirskih. Šubići su pritom svoju bansku vlast počeli legitimirati predstavljajući je kao povratak zlatnog doba neovisnog Hrvatskog Kraljevstva iz vremena kralja Zvonimira. Pozivanje na hrvatske tradicije nije nestalo s padom Šubića, nego se nastavilo među hrvatskim nižim i srednjim plemstvom, posebno među njegovim elitnim slojem okupljenim oko institucije Dvanaest plemena Hrvata, ali i šire. Taj očito iznimno bogat i raznovrstan sklop legendi koji se razvio u hrvatskom plemićkom društvu tijekom 14. stoljeća može se tek djelomično rekonstruirati uglavnom na temelju nekoliko rukopisnih pripisa, među kojima su svakako najpoznatiji *Qualiter* i *Pripisi Supetarskom kartularu*.⁴⁸ Ti pripisi su ustvari rukopisni dodatci, bilo dopisane bilješke ili veći pasusi, koji nadopunjuju ili ispravljaju tekstove u starijim rukopisima u skladu s hrvatskim nacionalnim narativom oblikovanim u 14. stoljeću. Kako je pokazao Mladen Ančić u svojoj analizi *Qualitera*, te dodatke ne možemo shvatiti izvan njihova rukopisnog konteksta i bez uzimanja u obzir starijih tekstova u dijalogu s kojima su nastali.⁴⁹

Pripis o Hrvatskoj Crkvi treba promatrati kao sastavni dio tog malog no dragocjenog korpusa. Pripis je većinom napisan rukom Jurja iz Sklavonije i odražava njegov interes za tradicije Hrvatske Crkve. Međutim, uzimajući u obzir razvoj hrvatskoga nacionalnog diskursa u 14. stoljeću te činjenicu da se u rukopisu, uz Jurjevu, pojavljuje i ruka Pavla Križanića, kao i Križanićevo podrijetlo i sadržaj bilježaka, može se bez ikakvih ograda zaključiti ne samo da je Juraj glagoljsku azbuku i molitve prepisao iz predloška koje mu je dao upravo Križanić nego da je pritom zapisao i latinične bilješke prema njegovim riječima.

Pripis započinje glagoljskom azbukom, koja se naziva »hrvatskim pismom« (*alphabetum chrawaticum*), nakon koje slijede glagoljaške molitve s latiničnom transkripcijom, koje

⁴⁶ M. ANČIĆ, »*Gradu kmeti*«, str. 66–68; Mladen ANČIĆ, »Dva teksta iz sredine 14. stoljeća: Prilog poznavanju društvenog znanja u Hrvatskom Kraljevstvu«, *Starohrvatska prosvjeta* ser. III, br. 40, 2013., str. 155–200, na str. 196–197; Mladen ANČIĆ, »Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije: Vrijeme nastanka i autorstvo hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina«, *Zgodovinski časopis*, br. 44, 1990., str. 521–546, na str. 537–538

⁴⁷ Damir KARBIĆ, »Šubići i *dobri kralj Zvonimir*: Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji«, *Krčki zbornik*, br. 42, 2000., str. 271–280; Ivan MAJNARIĆ, *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću*, Zadar, 2017., str. 101–123; Ivan MAJNARIĆ, »The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century«, *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, br. 11, 2021., str. 127–144.

⁴⁸ Za te tekstove upućujem na radove citirane u prethodnim bilješkama i ondje raspravljaju literaturu.

⁴⁹ M. ANČIĆ, »Dva teksta«, str. 157–158.

opsegom predstavljaju najveći dio Pripisa. Ono što je ovdje ključno istaknuti jest da se cijeli taj dio izravno nastavlja na prethodne cjeline rukopisa. Naime, dok se većina rukopisa sastoji od glosiranog latinskog teksta psalama, fol. 72rv donosi tekstove prvoga psalma, Gospodnje molitve te Vjerovanja na grčkom jeziku (s naslovom *in ydiomate graeco*), redom latinicom transliterirane, te tekst Gospodnje molitve na hebrejskom (s naslovom *in ydiomate hebraico*) s latiničnom transkripcijom. Nakon toga dolaze, na fol. 74v-75r, stupci s alfabetima: latinskim (*littere latine*), grčkim (*littere grece*) i hebrejskim (*littere hebraice*). Drugim riječima, Juraj iz Sklavonije odlučio je svoj glosirani latinski psaltir isprva dopuniti na posljednjim folijima tekstovima molitava i/ili psalama na ostalim dvama »svetim jezicima« i njihovim pismima.⁵⁰ Nakon toga je, susrevši se s Pavlom Križanićem i upoznavši se pritom s posebnom liturgijskom tradicijom *in ydiomate chrawatico*, odlučio u svom rukopisu posvetiti njoj zasebnu cjelinu, prepisujući vlastitom rukom tekstove koje mu je Križanić, krbavski *dijak*, stavio na raspolaganje. Osim toga, Križanić je Jurjevu interesu udovoljio tako što je vlastitom rukom na folijima s latinskim, grčkim i hebrejskim alfabetima dopisao još jedan stupac s ćirilичnom azbukom – ogrativši se napomenom da joj nije sasvim vičan – kao pismom kojim se Boga slavilo diljem slavenskih pravoslavnih zemalja. Taj je rukopisni kontekst ključan za razumijevanje Pripisa. Dakle, sve da su ti tekstovi inače služili glagoljašima u početnom učenju pisma, sve da je i sam Juraj na njima naučio glagoljicu, oni nisu zapisani niti su služili kao glagoljska početnica, kako se redovito nazivaju u historiografiji.⁵¹ U kontekstu Jurjeva rukopisa, glagoljska azbuka i glagoljaške molitve trebale su pružiti uvid u »hrvatsko« sveto pismo i posebnu liturgijsku tradiciju i tako, zajedno s ćirilicom, nadopuniti inventar svetih pisama i liturgijskih tradicija.⁵² Na samom kraju Pripisa dolaze latinične bilješke, pisane djelomično na latinskom djelomično na hrvatskom jeziku, koje, osim već analizirane pune identifikacijske formule Pavla Križanića, uključuju i opis onoga što je Križanić smatrao, vidjet ćemo, Hrvatskom Crkvom, odnosno hrvatskim nacionalnim ogrankom Latinske Crkve u kojem se slavilo Boga u skladu s posebnom svetom tradicijom. Taj opis sadrži tri elementa: popis biskupa, opis prvoga hrvatskog biskupa te komentar o hrvatstvu Istre. Sva tri elementa dosad su u historiografiji pogrešno bila interpretirana.

Osvrnimo se prvo na popis biskupa. U stupcu na lijevoj strani redom se navode: biskup krbavski, biskup kninski, biskup krčki, biskup splitski (na lijevoj strani ispravljeno u *quasi archiepiscopus*, »tobožnji nadbiskup«), biskup trogirski, biskup šibenski, nadbiskup zadarski, biskup ninski, biskup rapski, biskup osorski i biskup senjski. S desne pak strane

⁵⁰ O razvoju nauka o trima svetim jezicima u sklopu Latinske Crkve još od Izidora Seviljskog i njegovih *Etimologija* vidi: Irven M. RESNICK, »*Lingua Dei, lingua hominis*: Sacred Language and Medieval Texts,« *Viator*, br. 21, 1990., str. 51–74.

⁵¹ Usp. F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 19; D. MALIĆ, »Jezik glagoljičke početnice«; S. TENŠEK, »Hrvat – profesor na Sorboni«, str. 138; Z. NOVAK, »Juraj Slovinac«, str. 25. Uostalom, ni grčki i hebrejski alfabeti i tekstovi molitva na latiničnim transliteracijama, koji se nalaze na prethodnim folijima, nisu Jurju služili za učenje grčkog i hebrejskog jezika.

⁵² Kao usporediv primjer ovdje se može navesti *Divišov abecedarij*, u kojem su otprilike u isto vrijeme ranije ispisani alfabeti triju svetih pisama nadopunjeni dvama nalijepljenim pergamentnim trakama s glagoljskom, odnosno ćirilичkom azbukom. Vidi: Julia VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome: The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*, DeKalb IL, 2014., str. 91–93.

uz vrh popisa spominje se »prvi biskup Hrvatske« i donosi se njegov opis. Kos ga naziva popisom »diecez v katerih se je za njegove dobe obavljala služba božja v slovanskem jeziku«⁵³. Šanjek i Tandarić manje-više preuzimaju tu interpretaciju, nazivajući ga »popis hrvatskih biskupija u čijim je crkvama bilo dopušteno glagoljati«, pri čemu spomen »prvog biskupa Hrvatske« tumače kao referenciju na ranosrednjovjekovnoga hrvatskog biskupa za vrijeme kojeg je započela ta tradicija.⁵⁴ Međutim, ovdje je riječ o popisu biskupa, a ne biskupija. Točnije, kad uzmemo u obzir razvoj hrvatskoga nacionalnog diskursa u 14. stoljeću i kad popis biskupa stavimo u kontekst cijelog Pripisa, postaje jasno kako je posrijedi cjelovit popis – bolje rečeno, pokušaj cjelovita popisa – biskupa koje je Križanić smatrao biskupima Hrvatske Crkve. Na to jasno upućuje hrvatski etnonim koji dominira Pripisom, no prije svega opis *primus episcopus chrawacie*, koji stoji odmah s desne strane uz početak popisa biskupa. Riječ je zapravo, o popisu biskupa Splitske i Zadarske nadbiskupije, čije su se granice, uzete kao jedna zaokružena cjelina, manje-više poklapale s granicama Hrvatsko-Dalmatinskog, odnosno Hrvatskog Kraljevstva, čije je područje Križanić smatrao područjem hrvatskoga nacionalnog ogranka Latinske Crkve.⁵⁵

Drugi element ovog opisa Hrvatske Crkve čini spomen »prvog biskupa Hrvatske«, koji dolazi desno uz sam početak popisa biskupa. On glasi: *primus episcopus chrawacie qui scit utrumque ydioma, tam latinum quam chrawaticum, et celebrat missam in altero istorum ydiomatium quocumque sibi placet*. Tu su rečenicu Šanjek i Tandarić preveli na sljedeći način: »Hrvatski biskup bio je prvi koji je poznavajući oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, slavio misu na jednom i drugom jeziku, kako bi smatrao uputnim.«⁵⁶ Oni su, dakle, taj opis protumačili kao referenciju na hrvatskog biskupa koji je u ranom srednjem vijeku bio vezan uz hrvatski kraljevski dvor, te su, shodno takvu tumačenju, pretvorili glagole u rečenici iz prezenta u perfekt. Ipak, kad se bolje sagleda mjesto tog opisa, kad se uzme u obzir podrijetlo pravog autora bilješke, te kad se precizno prevede latinska rečenica, sasvim je jasno da ovdje nema govora o spomenu ranosrednjovjekovnoga hrvatskog biskupa, nego da ta rečenica opisuje krbavskog biskupa te, iz perspektive Pavla Križanića, njegovu važnost u sklopu Hrvatske Crkve. Ta veza je i vizualno osnažena crtom koja povezuje krbavskog biskupa s opisom prvog biskupa Hrvatske i punom identifikacijskom formulom Pavla Križanića.

Ipak, na prvi pogled postoje i neke nedoumice oko točnog prijevoda tog opisa, ponajprije kada se okrenemo pridjevu *primus* i njegovu odnosu s *qui scit*. Najizravnije čitanje bi ovdje glasilo: »krbavski biskup – prvi biskup Hrvatske koji poznaje oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, te slavi misu na kojem god od tih jezika želi«. Prema tom prijevodu, Križanić bi smatrao aktualnog (jer piše u prezentu) krbavskog biskupa prvim hrvatskim

⁵³ M. KOS, »Slovanski teksti«, str. 387–388.

⁵⁴ F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 6–7.

⁵⁵ Jedine i u to vrijeme aktivne biskupije Splitske nadbiskupije čiji biskupi ovdje nedostaju bile su Skradinska, Hvarska i Duvanjska, a njihov izostanak vrlo vjerojatno moramo interpretirati kao omašku. Ipak popis jasno svjedoči da u tom razdoblju hrvatski plemići dijelom nacionalne Crkve nisu smatrali Zagrebačku biskupiju – što naravno ne iznenađuje jer je administrativno ona bila dijelom ugarske crkvene strukture, koju su bile pokrivala Ostrogoška i Kaločka nadbiskupija — ali ni gornjodalmatinske/juznodalmatinske biskupije. Ta će se slika ipak početi donekle mijenjati u 15. stoljeću, s daljnjim širenjem glagoljštva na jug i razvojem hrvatskog nacionalnog diskursa na valu vernakularne renesansne književnosti.

⁵⁶ F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 6.

biskupom uopće koji je služio glagoljašku misu. Takvo čitanje bilješke predstavljalo bi prvorazredno svjedočanstvo o uzdizanju statusa glagoljaške liturgije, koja bi, dakle, upravo u tom razdoblju ušla u krbavsku katedralu, kao prvu hrvatsku katedralu uopće, te počela dobivati veći status u društvu. Problem je u tome što bi to značilo da Križanić tvrdi kako u Krbavi pa i cijeloj Hrvatskoj do toga biskupa nije bilo biskupa koji su istodobno poznavali i latinski i hrvatski jezik. Čini se jednostavno nevjerojatnim da bi Križanić takvo što uopće izjavio.

Točnije bi bilo odvojiti interpunkcijskim znakom *primus episcopus chrawacie* i *qui scit* te prevesti opis na sljedeći način: »krbavski biskup — vodeći biskup Hrvatske, koji poznaje oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, te slavi misu na kojem god od tih jezika želi«. Takvo čitanje pridjeva *primus*, u smislu prvog, vodećeg po statusu ili ugledu, podupire ne samo Križanićev redosljed biskupa Hrvatske, u kojem krbavski biskup stoji prvi, nego i opis splitskog nadbiskupa, kojem je krbavski biskup zapravo bio sufragana, a koji se u popisu prvo navodi kao »biskup« (*episcopus split*), što tek naknadno biva ispravljeno, i to u »tobožnji nadbiskup« (*quasi archiepiscopus*). To nije bila greška u znanju pariškog studenta iz Brežica površno upoznata s hrvatskim prilikama, nego perspektiva čovjeka vezanog uz Krbavsku biskupiju oblikovana krbavskim lokalpatriotizmom i unutarhrvatskim rivalstvom.⁵⁷ *Primus episcopus chrawacie* stoga treba čitati upravo u paru s *episcopus split / quasi archiepiscopus*, kao potrebu da se istakne prvenstvo krbavskog biskupa nad splitskim, usprkos nadbiskupskom i metropolitanskom statusu potonjega. Takvu bi interpretaciju potvrđivalo i ono što znamo o osobama koje su obnažale te dvije dužnosti u to vrijeme. Nažalost, ne možemo točno utvrditi na kojeg bi se krbavskog biskupa odnosio taj opis, ali s obzirom na to da je Križanić stigao u Pariz 1384. – 1385. godine, moglo bi se raditi o Nikoli Brislinovom, uglednom prelatu koji je ranije bio prepozit zagrebačkog kaptola te vikar zagrebačkog biskupa.⁵⁸ S druge strane, sasvim je sigurno kako se opis splitskog nadbiskupa odnosi na kontroverznog prelata, koji je u to vrijeme već desetljećima upravljao splitskom Crkvom, Ugolina della Branca iz Gubbia.⁵⁹ Činjenica da biskup krbavski, dakle, »poznaje oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, te slavi misu na kojem god od tih jezika želi« upravo je ono što ga čini »vodećim biskupom Hrvatske« u odnosu na splitskog biskupa, »tobožnjeg nadbiskupa«, ne samo latinaša nego i stranca koji ne zna hrvatski jezik.

⁵⁷ Analizirajući djela Jurja Šižgorića i Vinka Pribojevića, Zrinka Blažević zaključuje kako je diskurzivna koncentričnost »specifično obilježje dalmatinskih komunalnih ilirizama«. Vidi: Zrinka BLAŽEVIĆ, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008., str. 119. Pripis o Hrvatskoj Crkvi otkriva kako je takav lokalpatriotizam, temeljen na identifikaciji s biskupskim središtem, mogao biti važan element nacionalnog diskursa i kod učenih ljudi hrvatskog društva u zaleđu.

⁵⁸ Kronotaksa krbavskih biskupa toga razdoblja temelji se na svega nekoliko dokumenata. Nikola Brislinov se kao krbavski biskup prvi put spominje 5. siječnja 1386. godine. Njegov prethodnik Toma Nikolin u Krbavu je došao iz Ugarske, s mjesta ostrogonskog kanonika, a kao krbavski biskup spominje se između 1378. i 1382. godine. Moguće je čak da je u nekom kratkom razdoblju između njih dvojice biskup bio i stanoviti *Angelus*. Vidi: M. BOGOVIĆ, »Pomicanje sjedišta«, str. 62–63. Za Nikolu Brislinovog vidi: Milan KUČENJAK, »Jedna zaboravljena zagrebačka sinoda«, *Bogoslovska smotra*, 1913., god. 4, br. 4, str. 462–464.

⁵⁹ Vidi: Slavko KOVAČIĆ, »BRANCA, Hugolin de (Malabranca)«, *Hrvatski biografski leksikon*, dostupno online URL: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/branca-hugolin-de> (zadnje posjećeno 30. rujna 2024.).

To naposljetku vodi do bilješke o Istri kao domovini Hrvata, koja se veže uz popis hrvatskih biskupa te koja dosad nije u potpunosti objašnjena u literaturi. Kako je dobro poznato, glagoljaši su u ovo vrijeme kontrolirali župe koje su se nalazile prema istoku istarskog poluotoka u blizini Hrvatskog Kraljevstva, no, kao što je i sam Pavao Križanić bio svjestan, istarske se biskupe nikako nije moglo smatrati dijelom Hrvatske Crkve.⁶⁰ Sa situacijom u Istri on je, naime, bio dobro upoznat, ako ne iz vlastita iskustva, onda zahvaljujući svom zaštitniku, Jurju Kurjakoviću, koji je krajem 1350-ih te 1360-ih držao rašporsku gosposhtiju.⁶¹ Stoga, jednim dijelom taj komentar možemo tumačiti kao Križanićevo nastojanje da popis biskupa Hrvatske nadopuni informacijom o području na kojem su glagoljaši, odnosno iz njegove nacionalno osvještene perspektive »hrvatski« svećenici, također djelovali. Međutim, upada u oči da se u bilješci uopće ne spominju svećenici, nego se govori o Istri kao »domovini Hrvata« (*patria Chrawati*), što baca sasvim drugo svjetlo na motiv nastanka te napomene. Naime, kako svjedoče suvremena pisanja istarskog humanista Pierpaola Vergerija, u vrijeme kad je nastao Pripis već se bila proširila tradicija prema kojoj se istarsko mjesto Zrenj / Sdrigna u Koparskoj dijecezi smatralo za rodno mjesto svetog Jeronima.⁶² Iako se njegovo ime ovdje ne spominje, Križanićevo naglašavanje hrvatstva Istre trebamo shvatiti kao temelj za isticanje hrvatske veze sa svetim Jeronimom: Jeronim nije Hrvatima podario samo njihovo pismo, preveo biblijske tekstove i uredio liturgijsku tradiciju, nego je i sam rodom bio Hrvat iz Istre.⁶³ Takvo tumačenje tog komentara potvrđuje i činjenica da je sam Juraj iz Sklavonije znao za tu tradiciju, što je eksplicitno potvrdio na drugom mjestu glosiranog psaltira, o čemu će biti više riječi u završnom dijelu ovoga rada.

Pripis o Hrvatskoj Crkvi doista je plod specifičnog hrvatskog nacionalnog diskursa koji se razvio u Hrvatskom Kraljevstvu tijekom 14. stoljeća, a u kojem se miljeu svjetonazorski oblikovao krbavski *dijak* plemenitog podrijetla Pavao Križanić. Ipak, treba upozoriti kako je taj nacionalni diskurs – koji, prilagodivši terminologiju Caspara Hirschija, možemo definirati kao hrvatski oblik regionalnog patriotizma⁶⁴ – uglavnom bio definiran motivima koji

⁶⁰ Istarskim su se župama glagoljaši širili postupno, pri čemu se, kako ističe Ančić komentirajući zaključke Branka Fučića, prava ekspanzija dogodila tek u 15. stoljeću. Usp. Branko FUČIĆ, »Grdoselski ulomak: Prilog kulturnoj geografiji istarskog glagolizma«, *Starohrvatska prosvjeta* ser. III, br. 7, 1960., str. 185–213, osobito str. 201–211; M. ANČIĆ, »*Gradu kmeti*«, str. 68, bilj. 86.

⁶¹ O Jurju Kurjakoviću kao rašporskom gospodararu vidi: I. BOTICA, *Krbavski knezovi*, str. 119–123.

⁶² John M. McMANAMON, *Pierpaolo Vergerio the Elder: The Humanist as Orator*, Tempe AZ, 1996., str. 121–136.

⁶³ Križanić bi inzistiranjem na hrvatstvu Istre tako bio predšasnik Vinku Pribojeviću, koji će u polemici s talijanskim humanistima inzistirati na slavenstvu Istre iz istog razloga. Vidi: Vinko PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena*, Zagreb, 1997., str. 62–63 i 142–143. O kultu svetog Jeronima u kasnosrednjovjekovnoj Dalmaciji i Hrvatskoj vidi: J. VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome*, str. 34–62; Ines IVIĆ, »The Making of a National Saint: Reflections on the Formation of the Cult of Saint Jerome in the Eastern Adriatic«, *Il Capitale Culturale: Studies on the Value of Cultural Heritage*, Supplementi br. 7, 2018., str. 247–278; Luka ŠPOLJARIĆ, »Kako su hrvatski humanisti stvorili prvoga nacionalnog sveca zaštitnika«, u: *Kruna harvačkoga jezika: Renesansni pisci o svetom Jeronimu* (ur. Bratislav LUČIN – Luka ŠPOLJARIĆ), Split, 2020., str. 5–22.

⁶⁴ Iako nastanak nacionalizma, koji definira kao nacionalistički diskurs, Caspar Hirschi smješta u početak 15. stoljeća, on vidi pojavu »rojalističkog patriotizma« 13. i 14. stoljeća – verziju rimskog patriotskog diskursa prilagođenu potrebama europskih monarha – kao izuzetno važnu stepenicu u tom razvoju. Vidi: Caspar HIRSCHI, *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*, Cambridge, 2012., str. 64–77. S obzirom na to da takav patriotizam, koji je pozivao na odanost kraljev-

su se bavili političkim tradicijama Hrvatskog Kraljevstva te odnosima hrvatskog plemstva i kraljevske vlasti. Kada ga gledamo u tom širem kontekstu, Pripis o Hrvatskoj Crkvi predstavlja jedno od najranijih svjedočanstava o jačanju svijesti o glagoljici kao posebno »hrvatskoj« tradiciji. On se uklapa u niz spomena koje imamo u dalmatinskim notarskim ispravama iz 1380-ih i 1390-ih u kojima se glagoljaški popovi nazivaju »popovi hrvatskog pisma« (*presbiteri littere croatice*).⁶⁵ Tu nacionalnu viziju Hrvatske Crkve i tumačenje glagoljaške tradicije kao specifične »hrvatske« tradicije svakako treba gledati u kontekstu rasta nacionalnih partikularizama u Latinskoj Crkvi, koji su jačali tijekom cijelog 14. stoljeća, no koji su posebno uzeli maha u vrijeme Zapadne shizme (1378. – 1417.). Vrijeme Zapadne shizme vrijeme je javljanja pokreta za prevođenje Biblije na narodne jezike u Nizozemlju, te, s posebno izraženom nacionalnom dimenzijom, u Engleskoj i Češkoj. U Engleskoj se, primjerice, 1382. godine, samo nekoliko godina prije Križanićeva posjeta Parizu, javlja prva verzija tzv. Wycliffove Biblije, koja je trebala služiti »za veće učenje naše nacije« (*to moost lernyng of our nacioun*).⁶⁶ To je i vrijeme snažnih međunacionalnih rivalstava, posebice između francuskih i talijanskih intelektualaca, koje je započelo ostrasćenom polemikom o vrlinama Italije i Francuske između Francesca Petrarce te Anseauea Choquarta i Jeana Hesdina još 1360-ih, no koje se još dodatno rasplamsalo nekoliko godina kasnije u vrijeme Zapadne shizme.⁶⁷ Ta će međunacionalna rivalstva u sklopu Latinske Crkve doživjeti vrhunac na Koncilu u Konstanzi (1414. – 1418.), gdje će rasprave, kako je to detaljno razložio Caspar Hirschi, iznjedrili i redefiniciju kršćanstva kao zajednice nacija.⁶⁸ Upravo je u tom intelektualnom kontekstu Križanić oblikovao svoju viziju Hrvatske Crkve.

Danas, iz moderne katoličke perspektive, termin »Hrvatska Crkva« može djelovati neprimjereno, no osim što proizlazi iz samog Pripisa, on ima mnoštvo suvremenih paralela diljem kasnosrednjovjekovnog latinskog kršćanskog svijeta, poput *Ecclesia Anglicana/Angliae*, *Ecclesia Gallicana/Galliae*, *Ecclesia Hispanica/Hispaniae*, *Ecclesia Scotticana* itd. Ti termini spominju se i u ranijim izvorima i premda oni nisu implicirali potpunu neovisnost tih crkvenih organizacija u odnosu na Rim, kao što ponekad tumače kasniji protestantski povjesničari, u vrijeme Zapadne shizme oni svakako jesu postali snažno nacionalno nabijeni. Njih stoga treba doslovno prevoditi s »Engleska Crkva« itd., a ne »Crkva u Engleskoj« itd. – ili, u našem slučaju, »Crkva u Hrvata« – kako to zagovara, među brojnim drugima, James Moyes u *Catholic Encyclopaedia*, naglašavajući univerzalnost Latinske Crkve, a ne uzimajući u obzir nacionalizam kojim je ona bila prožeta u kasnom srednjem

stvu kao svetoj domovini, nije služio samo interesima vladarskih dvorova nego je mogao biti upotrijebljen i od strane političkih zajednica kraljevstava (što se odlično vidi upravo na hrvatskom slučaju), bolje ga je zvati »regnalnim patriotizmom«.

⁶⁵ M. ANČIĆ, »Ljetopis kraljeva«, str. 537; P. RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, str. 18, 29, 34–36, 39, 56, 111.

⁶⁶ Frans VAN LIERE, *An Introduction to the Medieval Bible*, Cambridge, 2014., str. 177–207; J. VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome*, str. 101–106; Mary DOVE, *The First English Bible: The Text and the Context of the Wycliffite Versions*, Cambridge, 2007.

⁶⁷ Tu polemiku detaljno analizira u kontekstu razvoja nacionalizma C. HIRSCHI, *The Origins of Nationalism*, str. 142–152.

⁶⁸ C. HIRSCHI, *The Origins of Nationalism*, str. 81–88.

vijeku.⁶⁹ Taj europski kontekst rastućih međunacionalnih rivalstava i sve snažnije nacionalizacije klera ključan je da bismo shvatili zašto su neki (sigurno ne svi) hrvatski klerici i učenici laici poput Pavla Križanića počeli gledati na Crkvu u svojem kraljevstvu kao jednu od nacionalnih Crkava unutar latinskog kršćanstva, prepoznavati glagoljicu kao hrvatsku posebnost i izvor nacionalnog ponosa, te slaviti svetog Jeronima ne samo kao začetnika te tradicije nego i nacionalnog sveca zaštitnika.⁷⁰ Naposljetku, u tom istom nacionalnom ključu trebamo tumačiti i interes Jurja iz Sklavonije za Hrvatsku Crkvu i njezine tradicije. Ali Juraj je došao iz sasvim drugog političkog i kulturnog miljea i njegov se identitet drukčije oblikovao u odnosu na Križanićev.

4. O sklavonstvu Jurja iz Brežica u kontekstu studentskog života Pariškog sveučilišta

Problemi s tumačenjem značenja horonima »Sclavonia« i njezinih latinskih, grčkih i vernakularnih inačica dobro su poznati. Oni proizlaze iz činjenice da se pod inačicama toga horonima moglo obilježavati općenito nejasno definiranu širu slavensku zemlju, ali i neka uža slavofona područja. Pritom situaciju dodatno komplicira činjenica da je u nekim manjim slavofonim regijama koje su se nalazile pod dominacijom neslavenskih elita — primjerice u srednjovjekovnoj Slavoniji te slovenskim i slovačkim zemljama — taj egzohoronim i izvedeni egzoetnonim prihvatilo i lokalno stanovništvo.⁷¹ Ono što je svakako ključno jest da je značenje toga termina i njegovih inačica ovisilo o autoru, jeziku i administrativnom i kulturnom kontekstu u kojem je bio upotrijebljen. Takav pristup zahtijeva i tumačenje značenja »Sclavonia« u identitetskoj formuli Jurja iz Brežica.

Prije svega treba naglasiti kako Jurja ne možemo nazivati »Jurjem iz Slavonije« ili »Jurjem Slovincem«, pod kojim je imenima postao poznat u hrvatskoj historiografiji.⁷² Pod srednjovjekovnom Slavonijom – na čakavskoj ikavici, kojom se govorilo u Hrvatskoj, zvanom »Slovinje« – podrazumijevamo prostor zapadnog dijela savsko-dravskog međurječja, prostor Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske županije, koji se tijekom 13. i 14. stoljeća administrativno oblikovao kao zasebna Kraljevina Slavonija (*Regnum Sclavoniae*) unutar Ugarskog Kraljevstva, a čije su se granice manje-više poklapale s granicama Zagrebačke biskupije. Dok se u Hrvatskom Kraljevstvu razvijao hrvatski nacionalni diskurs,

⁶⁹ James MOYES, »Anglicanism«, *The Catholic Encyclopedia*, dostupno online URL: <https://www.newadvent.org/cathen/01498a.htm> (zadnje posjećeno 30. rujna 2024.). Termin »Engleska Crkva« koristi i Hugh M. Thomas, naglašavajući međusobnu povezanost engleštva i Crkve u Engleskom Kraljevstvu. Vidi: Hugh M. THOMAS, *The English and the Normans: Ethnic Hostility, Assimilation, and Identity, 1066–c.1220*, Oxford, 2003., str. 283–296.

⁷⁰ O nacionalizaciji hrvatskih klerika i intelektualaca laika u »dugom« petnaestom stoljeću, kao i o počecima i politizaciji ilirskog diskursa, raspravljam detaljnije u biografiji hrvatskog biskupa Nikole Modruškog, koja je trenutno u postupku objavljivanja.

⁷¹ O polisemičnosti horonima »Sclavonia« i njegovih inačica u srednjem vijeku vidi: Robert ZETT, »O imenu Slavonija«, *Scrinia Slavonica*, br. 13., 2013., str. 489–495; Stanko ANDRIĆ, »Ime i pojam Slavonija u ranom srednjem vijeku (do 1100.)«, u: *Od Sclavoniae do Slavonije: Pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku* (ur. Robert SKENDEROVIĆ – Milan VRBANUS), Slavonski Brod, 2024.

⁷² Na problem s prevođenjem »Sclavonia« kao »Slavonija« u Jurjevu slučaju upozorila je još Antonija Zaradija Kiš. Vidi: A. ZARADIJA KIŠ, »Louis Leger«, str. 641–642. Ona stoga Jurja naziva »Jurjem iz Toursa«, što ipak nije ništa manje problematično, jer se tako nije potpisao niti u jednom dokumentu i jer zanemaruje činjenicu da je Jurju veza s nacijom postala bitna stavka identiteta.

u institucionalnom središtu Kraljevine Slavonije u Zagrebu se sredinom 14. stoljeća počeo razvijati narativ o posebnom slavonskom identitetu s vlastitim specifičnostima u odnosu na hrvatski.⁷³ Čini se, k tomu, doduše na osnovi izvora iz 16. stoljeća, kako je na lokalnom vernakularu, kajkavskoj ekavici, stanovništvo tog prostora sebe nazivalo »Slovincima«, pri čemu su svoje zapadne susjede – koji su sebe, prema izvorima iz 16. stoljeća, također zvali »Slovincima« – doživljavali kao »druge« i nazivali ih »Kranjcima«.⁷⁴ Niti njegovo podrijetlo niti njegovi zapisi, a naposljetku niti kontekst u kojem je uzeo »de Sclavonia« kao dio svojeg imena, ne pružaju osnove da zaključimo kako se Juraj identificirao sa slavonskim prostorom i identitetom u užem smislu riječi.

Juraj je, kako je sam isticao, dolazio iz Ranna, odnosno Brežica, mjesta koje se nalazilo u Svetom Rimskom Carstvu, u Vojvodini Štajerskoj, a koje je u crkvenom pogledu pripadalo Akvilejskoj dijecezi. Premda je slovenski prostor bio administrativno podijeljen na različite zemlje, ponajprije Kranjsku i Štajersku, s germanofonom (ili bilingvalnom) elitom te većinski slavofonim stanovništvom,⁷⁵ razni izvori koje je prikupio Janez Höfler pokazuju da su se one u kasnom srednjem vijeku smatrale drukčijima u odnosu na ostala germanofona područja Svetog Rimskog Carstva te da se za njih ponekad, poput ugarske Slavonije s druge strane granice, također koristio termin »Sclavonia«.⁷⁶ Kad uzmemo u obzir da su to ipak rijetki slučajevi te da su se malobrojni studenti iz slovenskih zemalja, kako u Parizu tako primjerice i u Beču, najčešće identificirali po gradu ili zemlji iz koje su dolazili, doista je indikativno da se u Parizu, osim po mjestu rođenja »de Rayn« i po Akvilejskoj dijecezi, Juraj u nekom trenutku počeo identificirati s »de Sclavonia«.⁷⁷ »De Sclavonia«, dakle, nije bila identifikacijska oznaka uvjetovana slavenskim podrijetlom koju je Juraj uzeo po inerciji, ugledajući se na raširenu praksu među kolegama, nego je predstavljalo

⁷³ O teritorijalnom i administrativnom stvaranju srednjovjekovne Slavonije vidi: Gábor SZEBERÉNYI, »Granice Slavonije u 13–14. stoljeću: Napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda«, *Scrinia Slavonica*, br. 17, 2017., str. 419–434; Antun NEKIĆ, »(Tota) Sclavonia: spektar značenja u 13. stoljeću«, u: *Od Sclavoniae do Slavonije* (ur. R. SKENDEROVIĆ – M. VRBANUS); Antun NEKIĆ, »The Oligarchs and the King in Medieval Slavonia, 1301–1342«, *Südost-Forschungen*, br. 74, 2015., str. 1–25. O nastanku posebnog slavonskog narativa vidi: M. ANČIĆ, »Dva teksta«, str. 174–177. Taj je slavonski narativ, u čijem su razvoju ključnu ulogu igrali kanonici Zagrebačke biskupije poput Ivana Arhidakona Goričkog, naglašavao slavnostvo Kraljevine Slavonije u sklopu Ugarske, ali i odanost ugarskom kraljevskom dvoru, što je bilo prije svega izraženo kroz kult ugarskih svetaca kraljevske krvi. Pritom je poseban naglasak bio na kultu sv. Emerika hercega, koji je u Zagrebu, pod utjecajem djelovanja slavonskih hercega iz anžuvinske loze, pretvoren u slavonskog hercega kao snažan simbol slavonske posebnosti.

⁷⁴ Vidi: Neven BUDAK, »Der Einfluss der Migrationen auf die Veränderung der ethnischen Selbstidentifikation im Raum des mittelalterlichen Slawoniens«, *Interationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf*, sv. 28, Zagreb, 2000., str. 5–21; Hrvoje PETRIĆ, »O Kranjcima i Slovincima ili Slavoncima (Slovincima) u Križevačkoj županiji te Varaždinskom generalatu od kraja 16. do početka 18. stoljeća«, *Cris*, god. 11, br. 1, 2009., str. 30–47. Na isto upozorava: Boris GOLEC, *Nedovršena kroatizacija dijelova istočne Slovenije između 16. i 19. stoljeća: tragom hrvatskog lingvonima i etnonima u Beloj Krajini, Kostelu, Prekomurju i Prlekiji*, Koprivnica, 2018.

⁷⁵ O jezičnoj i kulturnoj situaciji u slovenskim zemljama vidi: Peter ŠTIH – Vasko SIMONITI – Peter VODOPIVEC, *A Slovene History: Society – Politics – Culture*, Ljubljana, 2008., str. 114, 115–116, 124–125. Njemački kulturni utjecaj vidljiv je i u imenima Jurjeva oca, Henrika, i nećaka, Ulrika. Vidi: KOS, »Slovenski teksti«, 385–386.

⁷⁶ J. HÖFLER, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*.

⁷⁷ Tako se, naprimjer, Jurjev kolega student u Parizu identificirao kao »Petrus de Carniola«, Petar iz Kranjske. Vidi: M. KOS, »Slovenski teksti«, str. 386. Za slovenske studente u Beču u 15. stoljeću vidi: B. GOLEC, *Nedovršena kroatizacija*, str. 46–47.

svjestan individualan izbor, koji se, s jedne strane, doista mora tumačiti u kontekstu njegova podrijetla i slovensko-njemačkog miljea u kojem je odrastao. Usprkos tomu bilo bi pogrešno prevoditi »de Sclavonia« »iz Slovenije« kako to čine Milko Kos i Janez Höfler.⁷⁸ Za razliku od susjedne Slavonije, koja je bila oblikovana kao teritorijalno definirani *regnum* sa snažnim biskupskim središtem, u slovenskim zemljama nije postojalo jedinstveno političko ili crkveno središte koje bi ih držalo u sklopu istog administrativnog okvira. Izvori koje razmatra Höfler pokazuju kako je termin »Sclavonia« u kasnom srednjem vijeku doista mogao primarno označavati neku lokaciju unutar slovenskih zemalja, ali pritom se čini kako se u većini slučajeva radilo o širem slavenskom prostoru.⁷⁹

Za razumijevanje Jurjeve odluke da svom imenu pridruži formulu »de Sclavonia« svakako je, kao i kod Križanića, važan širi europski kontekst rasta nacionalizma i pokreta prijevoda Biblije u vrijeme Zapadne shizme. Ipak, njegovu odluku ponajprije moramo sagledati u specifičnom dijasporskom kontekstu multikulturalnog miljea Pariškog sveučilišta u kojem ga je i uzeo, koji je bio posebno obilježen međunacionalnim rivalstvima, čemu je pridonosilo i grupiranje studenata u tzv. sveučilišne nacije.⁸⁰ Kao što je dobro poznato, studentski život Pariškog sveučilišta bio je organiziran oko četiriju statutarno uređenih sveučilišnih nacija (normanske, pikardske, francuske/latinske te anglo-njemačke), pri čemu su studenti s područja Hrvatske i Slavonije te slovenskih zemalja bili vezani uz anglo-njemačku naciju.⁸¹ Da je nacionalno identificiranje u takvom miljeu moglo biti izuzetno važno pokazuje slučaj Pavla Nikolina Zagrepčanina, kojeg su dvadesetak godina nakon Jurjeva odlaska iz Pariza neprijateljski nastrojeni kolege prisilili da se prestane potpisivati s »de Ungaria« u službenim dokumentima svoje nacije, umjesto čega se morao koristiti očito manje prestižnom formulom »de Sclavonia« jer je, tvrdili su, ondje i rođen. Taj je argument bio zavan u jeku Pavlove borbe za mjesto prokuratora anglo-njemačke nacije i rektora Pariškog sveučilišta, no treba spomenuti kako se Pavla izrugivalo i zbog »njegova barbarskog načina izgovaranja« francuskog jezika.⁸² Pavlov slučaj, zajedno s Jurjevim, otkriva kako je »Sclavonia« u Parizu, kao uostalom i u Italiji, predstavljala širi slavenski prostor koji je uključivao ne samo slovenske zemlje nego i Slavoniju, a, vidjet ćemo, i Hrvatsku. Osim toga on izvrsno svjedoči o klimi međunacionalnih napetosti i rivalstava, ne samo između četiri statutarno uređenih sveučilišnih nacija, nego i unutar posebno šarolike anglo-njemačke nacije. Ovdje je potrebno osvrnuti se na zaključke Claire Weede, koja je pokazala kako su studenti na velikim europskim sveučilištima redovito, gotovo ritualno, izmjenjivali uvrede oslanjajući se na uvriježene nacionalne stereotipe, koji su čak bili zapisivani i kanonizirani u rukopisnim katalozima vrlina i mana naroda.⁸³ Takvi verbalni napadi – koji su redovito uključivali komentare o »barbarstvu«, kakvom je bio izložen Pavao Nikolin – često su proizlazili iz osjećaja ponosa i superiornosti pripadnika dominantnih sveučilišnih nacija.

⁷⁸ KOS, »Slovanski teksti«, str. 383; J. HÖFLER, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 33–34 i 56.

⁷⁹ J. HÖFLER, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*.

⁸⁰ Hilde DE RIDDER-SYMOENS, ur., *A History of the University in Europe*, sv. 1, Cambridge, 1992., str. 282–285.

⁸¹ Vidi: M. TANAKA, »Hrvatski studenti« s ondje citiranom literaturom.

⁸² Franjo ŠANJEK, »Zagrepčanin Pavao Nikolin: student, profesor i djelatnik Pariškog sveučilišta«, *Archaeologia Adriatica*, br. 11, 2008., str. 601–610.

⁸³ Claire WEEDA, *Ethnicity in Medieval Europe 950–1250: Medicine, Power and Religion*, Woodbridge, 2021, str. 161–184.

O podloženom statusu »Slavena« (*Sclavi*) u zapadnoeuropskom imaginariju, i teretu s kojim su se studenti iz slavenskih krajeva u nekim prilikama morali nositi, dovoljno svjedoči to što se u nekoliko francuskih primjera tih kataloga koje donosi Weeda kao njihove mane ističu prljavost, pijanost i kmetski status, dok ih, za razliku od drugih naroda, uopće nema u katalozima vrlina.⁸⁴

Juraj je, dakle, svojem imenu pridodao formulu »de Sclavonia« u društvenom miljeu posebno nabijenom međunacionalnim rivalstvima u kojem je slika »Slavena« (*Sclavi*), ako su uopće bili registrirani, mogla biti izrazito negativna. Ipak, za Jurja »Sclavonia« je nesumnjivo imala ne samo nadslovensku/panslavensku dimenziju nego i vrline kojima se mogla dičiti, a za oboje je presudan bio upravo njegov susret s Pavlom Križanićem. Prilikom druženja s Križanićem upoznao se s Hrvatskom Crkvom i njezinim tradicijama kao i sa svetim pismom pravoslavnih Slavena. Pod Križanićevim utjecajem Juraj je razvio i posebnu pobožnost prema istarskom Hrvat, svetom Jeronimu, toliko da je u svojem testamentu odredio da se obljetnica njegove smrti obilježava svake godine na dan poslije blagdana svetog Jeronima, 1. listopada.⁸⁵ Jurjevu pobožnost prema svetom Jeronimu te nadslovensku/panslavensku dimenziju njegove formule »de Sclavonia« najbolje otkriva bilješka koju je ostavio na samom početku svojega glosiranog psaltira. Ondje, uz dio Jeronimova predgovora svojem prijevodu psalama, gdje Stridonjanin spominje kako ga je »podario ljudima svojega jezika« (*meae linguae hominibus dederim* — misleći, naravno na latinski), Juraj bilježi na margini: »Zapamti ovo o prijevodu psalama na sklavonski jezik« (*Nota hoc de translatione psalmorum in linguam sclavonicam*).⁸⁶ Da je ovdje pod *lingua sclavonica* podrazumijevao slovenski jezik u užem smislu riječi u opreci prema hrvatskom, onda bi svakako ispravio bilješku dalje u Pripisu koja govori kako je Istra, rodna regija svetog Jeronima, također domovina Hrvata. Ustvari ta, očito kasnije nastala bilješka uz Jeronimov predgovor najbolje otkriva razliku u poimanju vlastite nacije višegodišnjeg pariškog studenta slovenskog podrijetla u odnosu na *dijaka* plemenitog podrijetla iz Hrvatskog Kraljevstva. Dok je za Križanića Jeronim bio apostol Hrvata i sam Hrvat, svetac koji je stvorio *alphabetum chrawaticum* i preveo biblijske tekstove *in ydiodia chrawaticum*, za Jurja on je postao svetac koji je priredio liturgiju *in lingua sclavonica* za cijelu Sklavoniju. Njemu je konkretno ta legenda mogla služiti u kontekstu međunacionalnih rivalstava u sklopu Pariškog sveučilišta, ali i kasnije tijekom života u Toursu, kao argument da se i njegova Sklavonija može dičiti svojim vrlinama, ponajprije da je Latinskoj Crkvi podarila jednog od njezinih četiriju naučitelja, koji je preveo Bibliju ne samo na latinski za sav kršćanski svijet nego i na pučki jezik svojeg naroda.

Kad uzmemo u obzir specifično dijasporsko okruženje u kojem je Juraj koristio »de Sclavonia« kao identitetsku oznaku te nadslovensku/panslavensku dimenziju koju je ona za njega imala, jedino ispravno bi bilo ili ostaviti ga neprevedenim ili prevoditi ga jednostavno »iz Sklavonije«.⁸⁷ Jurja iz Sklavonije tako možemo usporediti s češkim intelektualcima

⁸⁴ C. WEEDA, *Ethnicity*, str. 143, 259–272.

⁸⁵ L. LEGER, »Georges d'Esclavonie«, str. 116–117.

⁸⁶ BMT MS 95, fol. 14r.

⁸⁷ Tako i Boris Golec prevodi termin »Sclavonia« kao »Sklavonija« kad se javlja uz slovenske kasnosrednjovjekovne studente na Bečkom sveučilištu. Vidi: B. GOLEC, *Nedovršena kroatizacija*, str. 46–47.

s kraja 14. stoljeća, poput Jana iz Neumarkta, Jana Husa ili Jana Silvána Praškog, koji su, kako je detaljno analizirala Julia Verkholtantsev, upoznavši se preko hrvatskih glagoljaša u Pragu s hrvatskom crkvenom tradicijom prepoznali njezinu važnost i za druge Slavene. I oni su se upoznali s legendom o svetom Jeronimu kao apostolu Hrvata, razvili veliku pobožnost prema svetom Jeronimu kao apostolu svih Slavena i počeli snažno raditi na raspirivanju njegova kulta. Zahvaljujući osobnom angažmanu takvih intelektualaca, te potpori vladajućih elita koji su se slavenstvom počeli koristiti u svrhu legitimiranja političkih ciljeva, kult Jeronima Slavena proširio se iz Hrvatske u Češku i Poljsku.⁸⁸ Juraj iz Sklavonije možda nije bio dijelom šire mreže slavofonih intelektualaca, no pobožnost prema Jeronimu kao tvorcu posebnog hrvatskog, odnosno slavenskog pisma i crkvene tradicije postala je važnim dijelom njegove osobne duhovnosti i nacionalnog identiteta tijekom života u Francuskoj.

Zaključak

Glagoljski tekstovi s pratećim komentarima koji se nalaze na fol. 75v-77r Jurjeva glosiranog psaltira s pravom su posljednjih četrdeset godina apostrofirani u brojnim studijama i sintezama kao važan komadić mozaika hrvatskog srednjovjekovlja. Ipak, način na koji su ti tekstovi predstavljani počiva na nizu pogrešnih interpretacija, što je dovelo do stvaranja problematične slike o osobi u čijem su rukopisu i čijom su rukom većinom zapisani. Ti tekstovi, kako glagoljski tako i latinični, nastali su kao jedna zaokružena cjelina, svojevrstan pripis glavnom dijelu rukopisa. Taj pripis nije predstavljao glagoljsku početnicu na kojoj je pariški profesor »slavonskog« ili »hrvatskog« podrijetla poučavao studente i kolege Pariškog sveučilišta, nego je trebao služiti kao uzorak posebne liturgijske tradicije na hrvatskom jeziku u sklopu šireg pregleda svetih pisama i liturgija. Kako je ovdje detaljno rekonstruirano, on je nastao kao plod susreta Jurja iz Sklavonije, u to vrijeme ne profesora nego studenta slovenskog podrijetla koji se kretao u krugovima francuskih biskupa, te krbavskog *dijaka* Pavla Križanića, familijara krbavskog kneza Jurja Kurjakovića, moćnog hrvatskog velikaša i savjetnika ugarskih kraljica, na privremenom boravku u Parizu. Do njihova je susreta došlo vjerojatno 1384./1385. godine dok je Križanić boravio u Parizu kao dio pratnje ugarskoga kraljevskog poslanstva. Ako Pripis promatramo kao uvid u perspektivu Pavla Križanića, on predstavlja jedinstveno svjedočanstvo o počecima doživljavanja glagoljice kao nacionalne posebnosti među hrvatskom učenom elitom krajem 14. stoljeća, u doba kada se u krugovima Latinske Crkve zbog Zapadne shizme rasplamsava nacionalizam. S druge strane, ako Pripis promatramo kao uvid u perspektivu Jurja iz Sklavonije, onda predstavlja još jedan dokaz povećanog interesa za hrvatsku glagoljašku tradiciju među intelektualcima iz drugih slavenskih katoličkih zemalja. U vrijeme jačanja nacionalnih partikularizama u Latinskoj Crkvi ti su intelektualci počeli prepoznavati tu tradiciju kao snažan argument u jačanju prestiža slavenstva, koji je konkretno Jurju trebao pomoći u oplemenjivanju njegova identiteta u nacionalizmom posebno snažno nabijenom miljeu Pariškog sveučilišta.

⁸⁸ J. VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome*, str. 108–114 i 153–156.

SUMMARY

A NEW LOOK AT THE CELEBRATED GLAGOLITIC PRIMER:
 PAVAO KRIŽANIĆ AND THE ADDENDUM ON THE CROAT CHURCH AND ITS TRA-
 DITIONS IN THE GLOSSED PSALTER OF GEORGES D'ESCLAVONIE

In the last forty years the name of Georges d'Esclavonie (Georgius de Sclavonia, ca. 1360-1416) has become well established in Croatian historiography. This Parisian student-turned-professor, originating from Rann/Brežice, in the Slovenian lands, copied during his long stay in Paris (ca. 1380-1404) various manuscripts both on commission and for his private collection. In Croatia, however, he is widely recognized for his glossed Psalter, which at the very end includes the Glagolitic alphabet and prayers used by Croatian Glagolite priests, with additional comments in Latin describing the Croat Church (Bibliothèque municipale de Tours, MS 95, fol. 75v-77r; see Figures 1-4). Scholars, starting with Milko Kos a century ago, have noted the presence of another hand in the manuscript, that of Pavao Križanić from Krbava, the region in the heartland of the Croatian Kingdom, but have presented Križanić as Georges's student. While Pavao Križanić was thus completely sidelined, in Croatian historiography Georges d'Esclavonie has become the »famous professor«, »our George of Slavonia«, with scholars tying him to the Croatian region of Slavonia instead of Slovenia. This paper accepts the results of Kos's palaeographical analysis, but rejects the rest of this interpretation. It shows that we have to look at these texts as a well rounded unit within the manuscript, which is named in this paper the Addendum on the Croat Church and Its Traditions. The paper argues, largely on the basis of new documentary evidence shedding light on the person of Pavao Križanić (fl. 1384-1397), that the Addendum was made probably around 1384-1385, when Križanić, a dijak (meaning a deacon, or, less likely, a scribe) of Croatian noble origins and a familiaris of the powerful Croatian lord, Juraj Kurjaković count of Krbava, arrived in Paris in the retinue of the Hungarian royal embassy. While the texts of the Addendum were largely copied by Georges d'Esclavonie, who was still a student at the time, the texts and the information used for the descriptions were provided by Križanić and reflect his worldview. The paper thus highlights the local-patriotic Krbava-centric description of the Croat Church in the Addendum, and identifies it as one of the first testaments of the nationalization of the Croat intellectuals, placing it in the context of rising nationalism in the Latin Church at the time of the Western Schism. Finally, the paper returns to Georges d'Esclavonie, highlighting his status as a student in a multicultural setting fraught with nationalist rivalries, and one of several Catholic Slavs around Europe, who in the last decades of the fourteenth century, in the same context of rising nationalism, came to appreciate the Croat Glagolite tradition as a powerful ideological tool in asserting their Slavic identity.

KEY WORDS: *Pavao Križanić, Georges d'Esclavonie, Glagolitic, late medieval nationalist discourse, Bishopric of Krbava*

